

ŞEYH BEDREDDİN İSYANININ EKONOMİK SOSYAL VE İDEOLOJİK TEMELLERİ

AHMET VASFİ PEKİN

1. Giriş

Şeyh Bedreddin, hiç şüphesiz, Osmanlı tarihinin en önemli toplumsal hareketlerinden birinin lideridir. Bu liderin ulema sınıfından olması, devletin önemli bir bürokratik makamında görev yapmış olması, onu, Osmanlı'ya karşı isyanlar tarihinde benzersiz bir konuma taşımaktadır. Şeyh Bedreddin'in gerek yaşamı ve gerek onunla ilişkilendirilen toplumsal hareketler hakkında eldeki kaynakların yetersizliği, mevcut kaynakların ise birçoğunun tarafsızlıktan uzak olması, bu hareketin bir esrar perdesi altında kalmasına ve üzerinde çok farklı yorumlar yapılmasına sebep olmaktadır.

Şeyh Bedreddin'in yaşamı ve liderlik ettiği toplumsal hareket ile ilgili, bilimsel olarak henüz açıklığa kavuşturulamamış birçok soru işareti mevcuttur. İdam edildiği tarih, Börklüce Mustafa ayaklanmasındaki rolü, Osmanlı Devleti'ne gerçekten isyan etmiş olup olmadığı gibi birçok temel soru bile, tartışma konusu olmaktan çıkabilmiş değildir.

Şeyh Bedreddin hareketi hakkında bilgi sahibi olmak ve oradan bir sonuca varmak arzusunda olan herkesin, bu konuda bolca yapılan spekülasyonların çekiciliğine kapılmadan, eldeki kaynakları karşılaştırmalı olarak değerlendirerek, ve herbirinin güvenilirlik derecesini de göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerekir.

Bu inceleme, öncelikle Şeyh Bedreddin hareketinin yer aldığı bölgede, o dönemdeki toplumsal dinamiklere değindikten sonra, ilgili kaynakları karşılaştırmalı olarak inceleyerek, isyanın hangi ekonomik, sosyal ve ideolojik temellere dayandığını ve neyi amaçlamış olabileceğini ortaya koymaya yöneliktir.

2. XV. Yüzyıl Başında Batı Anadolu'da ve Rumeli'de Siyasi ve Toplumsal Durum

a. Savaşlar ve Talanlar

Batı Anadolu'da, Aristonikos İsyanı'ndan sonra, Roma ve Bizans döneminde kayda değer bir isyan hareketi görmüyoruz. Batı Anadolu'nun halkı, bireyselliği ön planda tutan yapıları nedeniyle kendi aralarında bir birlik oluşturamadıkları için, hep başkaları tarafından yönetilmişlerdir ama, haksızlığa ve adaletsizliğe katlamadıkları da bilinen bir gerçektir. Bin beş yüz yılı aşkın bir zaman boyunca başkaldırmamış olmalarına bakarak, güllük gülistanlık bir yaşantıları olmasa bile, dayanma güçlerini aşan zorluklarla karşılaşmamış olduklarını söylemek mümkündür.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra yaşanan Türk istilası da Batı Anadolu halkı için, böyle bir durumda beklenenden çok daha yumuşak seyretmiştir. Türk fetihleri zamanında Hıristiyan halkın korku ile yerlerini ve yurtlarını terk ederek kaçtığına ilişkin tarihi belgeler kuşkusuz vardır ve doğrudur. Mustafa Akdağ, bunların daha çok sınırlı bir zengin tabaka ve ruhban sınıfından bazıları için geçerli olduğunu savunur. Akdağ'a göre, istilacı Türkmenlerin daha çok hayvancılıkla geçinen göçebeler, Bizans Anadolu'sundaki yerleşik halkın ise şehir ve köylerde, yaşamlarını tarım veya zanaat ile kazanan insanlar olması, yaşanan sürtüşmeyi azaltmıştır. Hatta bu iki halk arasında, ekonomik yönden birbirini tamamlama olgusunun ortaya çıktığı bile söylenebilir. Yeni gelenler, hem yerliler tarafından üretilen

mallara müşteri oldular, hem de eksikliği duyulan hayvansal ürünleri şehir ve köy pazarlarına arz etmeye başladılar. Bu şekilde iki halkın birbiriyle kaynaşması kolaylaştı.¹

Türkler Anadolu'daki siyasi örgütlenmelerini tamamladıktan sonra da Anadolu'ya doğudan Türkmen aşiretlerinin göçleri sürmüştür. Türklerle Bizans halkı arasında dini bağnazlıktan kaynaklanan sorunlar pek yaşanmamıştır. Türkmenlerin, resmi olarak Bizans arazisi olan yerlerde bile, devletin izniyle gelip yerleştiği durumlar vardır. Balkanlarda Osmanlı akıncılarına karşı duyulan korkunun, veya daha önce bölgeye Abbasi akınları sırasında İslam mücahitlerinin halk topluluklarında yarattığı dehşetin kesinlikliye yaşanmamış olduğu tarihsel bir gerçektir.²

Yeni bir denge kurulmaya yüz tutmuşken ortaya çıkan Haçlı Seferleri sırasında Batı Anadolu'yu da etkileyen uzun ve kanlı çarpışmalar yaşandıysa da, Haçlı Seferleri, Doğu ile Batı arasında ekonomik ilişkileri hızlandırmak gibi olumlu sonuçlar da doğurdu. Anadolu için asıl felaket Moğol istilası ile geldi. 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Selçuklular'ın Moğollar'a yenilmesiyle birlikte büyük bir sömürü düzeni başladı. Anadolu harabeye döndü, ülkenin tüm zenginlikleri altın ve gümüşe çevrilerek İran'a götürüldü.³ Yine de Moğollar, Bizans topraklarını işgal etmemiş oldukları için Batı Anadolu'da Moğol dehşeti yaşanmadı.

Anadolu Sekçuklu Sultanlığı'nın Moğol hegemonyası altında olduğu dönemde, Selçuklular'ın uç beyleri, kendi adlarına beylikler kurmaya başladılar. Batı Anadolu'da kurulmuş olan beylikler, liman şehirlerini de ele geçirerek, deniz ticaretinde de yeni bir güç olarak ortaya çıktılar. Korsanlık da yapmaya başladılar.⁴

Kurulan Anadolu Türk Beylikleri'nden biri de Osmanlı Beyliği idi. Yıldırım Bayezid 1389 yılında Osmanlı tahtına çıkınca ilk iş olarak Anadolu beyliklerini Osmanlı toprağına katma uğraşına girdi. Rumeli'de fethedilen topraklardan alınan esirler ve Bizans dahil, Balkan devletlerinden mecburen gönderilen askerler sayesinde Anadolu beyliklerine karşı ezici bir askeri üstünlüğe sahipti.⁵ Karesi Beyliği daha Orhan Bey zamanında ilhak edilmişti. Yıldırım Bayezid, Saruhanoğlu ve Aydınoğlu beylerine, hiçbir siyasi etkinlikte bulunmamaları koşuluyla, yaşamlarını sürdürmeye yetecek birer toprak parçası (dirlik) bırakarak bu beylikleri ortadan kaldırdı. Mentешеoğlu ve Germiyan beyleri, bu koşullara razı olmayarak kaçıp Timur'a sığındılar.⁶

1402 yılında Ankara Savaşı'nda Yıldırım Beyazid Timur'un ordularına yenilince Anadolu'da yeni bir Moğol felaketi yaşanmaya başladı. Timur, savaşı kazandıktan sonra, sanki kendisine karşı koyacak bir askeri güç kalmış gibi, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak, kaleleri zaptetme bahanesiyle, çok büyük yağmalar yapmış, Anadolu'nun zengin halkını soymayı kendine önemli bir iş edinmişti.⁷ Timur'un bu talanları yüzünden onunla işbirliği yapmış olan beyler halkın gözünde saygınlıklarını kaybettiler. Fetret Devri'nde ellerine geçen fırsata rağmen beyliklerini canlandıramamış olmalarının sebeplerinden biri de budur.

---

¹ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 336

² Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 237

³ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 322

⁴ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 328-329

⁵ Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına 1402-1453, Çev. Halil İnalçık, Belleten 1943, c.7, No:27, s. 563

⁶ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 221-222

⁷ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 226

Fetret Devri’de Anadolu’nun çok büyük sıkıntılar çektiği muhakkaktır. Timur’un ölçsüz yağmaları, siyasi otoritenin ortadan kalkması sonucu oluşan karışıklıklar ve soygunlar, Osmanlı şehzadelerinin taht kavgaları, Anadolu beyliklerinin karşılıklı çekişmeleri gibi olaylar sosyal düzeni bozmuş ve toplumsal yoksulluğu arttırmıştı.⁸

Timur istilasından sonra Anadolu’da doğudan batıya doğru bir göç yaşandı. İşsiz ve bekar insanlardan oluşan kitleler sahil kesiminde biriktiler. Ancak bu bölgede yeni gelenlere iş olanakları sağlamak şöyle dursun, Fetret Devri’nin yarattığı güvenlikten yoksun ortamda Batı Anadolu’nun kıyı şehirlerindeki deniz ticareti kesintiye uğramış olduğu için, bölge halkı bile işini gücünü kaybetmiş durumdaydı. Bu dönemde Rumeli’ye de akın akın Türkmen aşiretleri geçti.⁹ Rumeli’deki kargaşa ve sosyal sorunlar, Anadolu’da olduğundan daha ağır bir hal aldı.

b. Dini İnançlar

Anadolu’nun İslamlaşma sürecinde dini açıdan iki ayrı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, Sünni İslam’ın hak saydığı dört mezhebin, yani Hanefi, Maliki, Şaafi ve Hanbeliliğin tanımladığı anlayış doğrultusunda medreselerde okutulan ve şehirlerde yaşayan halk ile devlet bürokrasisi arasında kabul gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım, hem Selçuklular’da hem de Osmanlı’da devlet yönetimine hakim olmuştur. İkincisi ise, göçebe Türkmen halkın Şamanlık’tan sahip olduğu inanışları ve yaşam tarzını İslamın Heterodoks yorumuyla bağdaştırarak geniş halk kitleleri arasında tanınip yaygınlaştıran tarikatların yaklaşımıdır. Bu ikinci yaklaşımın şehirlerde kabul görmüş yorumu ise Mevlevilik ve Bektaşilik olarak bilinmektedir.

Devlet bu ikinci gruba karşı, özel koşulların gerektirdiği doğrultuda olsa gerek, değişik zamanlarda birbirine karşıt olarak nitelendirilebilecek yaklaşımlar sergilemiştir. Örneğin Orhan Bey zamanında ‘ışıklar’ olarak isimlendirilen abdalların ve tarikat ileri gelenlerinin takibe uğrayıp değişik yerlere sürüldüğünü, Yavuz Sultan Selim zamanına katliamlar yapıldığını biliyoruz. Bunun yanısıra bazı devlet adamlarının ve hatta padişahların, halkın sevgisini kazanmak amacıyla, birer tarikat şeyhine bağlanmaları da olağan sayılmaktaydı.¹⁰ Bu durum, ilk bakışta bir çelişki gibi görünmekle birlikte, aslında iktidarın felsefesine uygundur. Tarikatlar, yönetim erkini sorgulamaya yönelmediği takdirde, iktidar sahiplerini rahatsız etmemiştir. Tekkeler, kırsal alanın kuramsal eğitim merkezleriydi. Bu eğitim kurumlarında keramete dayanan, keramet sahibine sonuna kadar bağlı bir eğitim veriliyordu. Tasavvuf yoluyla, ahirete yönelik insan yetiştiriliyordu. Tanrı’ya mutlak teslimiyet, bir açıdan onun yeryüzündeki temsilcisine de teslimiyet anlamına gelmekteydi. Tekkelerin faaliyetlerini yürütebilmeleri için maddi imkanlara sahip olmaya gereksinimleri vardı. İktidar sahibi, bu tekkelere geniş topraklar vakfetmişler, böylelikle onlarla bir çeşit çıkar ortaklığı oluşturmuşlardır. Ancak bu çıkar ortaklığının bir sebepten bozulması durumunda sürtüşmeler yaşanmıştır.¹¹

Hem Kütahya, Manisa, Aydın, ve İzmir yöreleri başta olmak üzere Batı Anadolu, hem de Balkanlarda Dobruca ve Deliorman bölgeleri, Erken Ortaçağ’dan (VI. ila IX. yüzyıllardan) beri Bogomilizm ve Katharizm tarikatlerinin hakimiyeti alındaydılar. Bölgedeki Yahudilik de, mesiyatik inançlara çok açık, güçlü bir heterodoks yapı sergiliyordu.¹² Bu inançların temelleri, Sasanilerden önce İran’a hükmeden

⁸ Mustafa Akdağ, Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 242

⁹ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.19

¹⁰ Mustafa Akdağ, Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s.244

¹¹ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.45

¹² Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.213

Parth İmparatorluğu'na kadar uzanır. III. yüzyılda bu ülkenin Bizans sınırına yakın bölgede, Zerdüşt dini ile Hıristiyanlığı bağdaştırarak yeni bir din ortaya çıkarmayı amaçlayan Mani ortaya çıkmıştı. 275 yılında derisi yüzülerek öldürüldü. Ancak Manicilik, Orta Asya'nın batısında yüzyıllar boyu etkisini sürdürdü. Semerkant dolaylarındaki Türkler arasında taraftar buldu. Uygur Türkleri'nin resmi dini oldu. İran'daki uzantısı ise Mazdekçilik idi. Bunlar paylaşımcılığı en ileri içeriği ile savunan insanlardı. Bu dinin Bizans topraklarında yarattığı etki ile Paulikan mezhebi ortaya çıktı. Bizans yönetimi, bu inanç sahiplerine çok sert tepki gösterdi. Bunların arasında büyük kısımlar yaptıysa da köklerini kazıyamadı. Birçoğu Trakya'ya ve bugünkü Bulgaristan'a sürüldü. Bu bölgelere sürülen insanlar Bogomilizm olarak anılan inancı yaymaya başladılar. Bizanslılar bu inanç sahiplerini toplayıp Hipodrom'da diri diri yakmak gibi uygulamalara bile girişti. Bu inancın Güney Fransa ve Kuzeydoğu İspanya yöresine sıçramış olan taraftarları Katharos olarak anıldı. Onlar da tarih boyunca büyük kısımlara uğradılar. Şeyh Bedreddin İsyanı sırasında, özellikle Bosna dolaylarında yaşayan halkın çoğunluğu Bogomil mezhebiniydi.

Şeyh Bedreddin'in Rumeli'deki kalkışmasından yaklaşık yetmiş yıl önce, Balkanlarda Bizans yönetimindeki bölgede, bir büyük halk isyanı daha yaşanmıştı. Edirne'den başlayan bu ayaklanmada, büyük arazi sahiplerine, soylulara, zenginlere karşı esnaf ve yoksul halk bir sınıfsal savaşıma girmiş, daha sonra isyan bütün Trakya'ya yayılmıştı. Selanik bu ayaklanmanın ikinci merkezi olmuş, ve tüm bölgede zenginler, ileri gelenler öldürülmüştü. Ayaklanana Zelotlar deniyordu. İmparator Kantakouzenos bu ayaklanmayı büyük bir güçlkle ve dostu Aydınolu Umur Bey'in yardımıyla bastırabilmişti.¹³ Ayrıca, dönemin siyasi çalkantıları yüzünden ortaya çıkan ekonomik sorunları Balkanlar'daki halk, Batı Anadolu'dan bile daha fazla hissetmekteydi.¹⁴

c. Şehzadelerin İktidar Savaşı

Timur, kendisi için tehdit olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni Ankara Savaşı'nda yendikten sonra, Anadolu'yu yağmalayıp, beylikleri yeniden canlandırıp, Osmanlı Devleti'ni de Yıldırım Bayezit'in oğulları arasında bölmüş ve amacına ulaştığını düşünerek Anadolu'yu terk etmişti. Timur'un gidişinin ardından şehzadeler on bir yıl sürecek olan bir taht mücadelesine giriştiler. Doğal olarak bu savaşta, şehzadelerin herbiri toplumdaki belli güç odaklarını yanına almaya çalıştı. Dolayısıyla, her bir şehzadenin kimleri saflarına katmaya çalıştığını incelemek, toplumun o dönemdeki yapısı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olacaktır.

Şehzadeler arasındaki savaşın ayrıntılarına girmeden önce, o günün toplumundaki en önemli çelişkinin Türk soyluları ile kapıkulları arasında yaşandığını belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfı kuruluş yıllarında tamamen Türk soylularından oluşmaktaydı. Zaman içerisinde Osmanlı hükümdarları güçlendikçe, iktidarlarına ortak olarak gördükleri bu aristokrasiyi bertaraf ederek gerek devletin yönetiminde, gerekse ordunun oluşumunda devşirme usulü ile toplanıp eğitilen kölelere ağırlık vermeye çalıştılar. Çünkü bu kölelerin arkasında hiç bir toplumsal destek olmadığından, herbirinin çıkarı padişahın saltanatının sürmesine bağlıydı. Doğal olarak Türk beyleri, sahip oldukları gücü savaşmadan bırakacak değillerdi. Bu iki grup arasındaki mücadele II. Mehmed zamanında devşirmelerin kesin zaferi ile sonuçlandı. İncelediğimiz dönemde ise, bu iki grup arasındaki iktidar çekişmesi bütün hızıyla sürmekteydi.

¹³ Bilge Umar, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşması, İstanbul, 1998, s.166

¹⁴ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 247

Bu çelişkiye vurgu yaptıktan sonra, her bir şehzadenin kimlere dayanarak savaştığına ayrı ayrı göz atalım. Aslında iktidar mücadelesine dört şehzade katılmıştır. Ancak İsa Çelebi önemli bir varlık gösterememiş olduğu için onu inceme dışı bırakıyoruz.

i. Süleyman

Süleyman, Bayezid'in en büyük oğluydu. Ankara Savaşı'nın kaybedildiğini anladığında vezir Çandarlı Ali, yeniçeri ağası ve Batı eyaletlerinin başlıca erkanı ile birlikte Rumeli'ye kaçtı. Edirne'ye yerleşti. Balkan eyaletleri üzerindeki hakimiyetini Timur'a onaylattı. Bizanslılarla, Sırplarla, Venediklilerle ve Cenevizlilerle uzlaşma arayışına girdi. Bizans'ı haraç ödemekten muaf tuttu, onlara Selanik'i ayrıca Ege ve Karadeniz'de birkaç kıyı bölgelerini iade etti.¹⁵

Bu uygulamaları ile Süleyman'ın, Trakya toprakları ile yetinen, Rumelili unsurlara dayanan, barışçı bir devlet kurmaya çalıştığı anlaşılıyor. Süleyman'ın politikasına damgasını vuran Çandarlılar gibi büyük aileler de savaşa eğilimli değildi. Çandarlı Ali'nin Bizans İmparatoru Manuel Paleologos ile iyi ilişkileri olduğu bilinmektedir. Süleyman da keyfine düşkün bir insan olarak tanınmaktaydı. Süleyman bu siyasetle Türk akıncı beylerini karşısına almış oluyordu. Onların beklentisi cihadın sürmesiydi. Bu unsurlar Süleyman'ı terk edip Anadolu'dan gelen kardeşi Musa'ya yöneldiler. Süleyman Musa'ya yenildi ve 'cihad'a yüz çevirmesinin bedelini hayatıyla ödemiş oldu.

ii. Musa

Musa, Şeyh Bedreddin'e makam ve görev vermiş, ölümüne kadar kendisini mahiyetinde çalıştırmaya devam etmiş bir kişi olarak konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Musa, ağabey'i Süleyman'ı alt ederek Rumeli'ye hakim olduktan sonra ilk işi, Süleyman'ın terketmiş olduğu cihadı hemen başlatmak oldu. Süleyman'ın terkettiği toprakları geri aldı. Bir süredir Bizans'tan alınmayan vergiyi talep etti. Hatta Bizans'a karşı hücumla geçti. Diğer taraftan devletin içindeki aristokrasiyi de karşısına aldı. P. Wittek, Musa'nın aristokratlara ve yüksek memurlara kin beslediğini, onlara dehşet saldırdığını yazmıştır.¹⁶

Musa'nın hem aristokratlara hem de kapıkullarına karşı olması ilk bakışta garip gözükmemektedir. Büyük olasılıkla Musa, o dönemde Rumeli'de yaygınlaşmaya başlayan malikane sistemine karşı olması nedeniyle aristokratlara cephe almış olduğunu düşünebiliriz. Bedreddin'in de kazaskerlik görevi sırasında birçok tımar dağıtmış olduğunu biliyoruz. Belki de Bedreddin, toprağın mülkiyetinin tanrıya ait olduğunu söyleyerek, malikane adı verilen büyük çiftliklerin aristokratlardan alınarak köylüye dağıtılması konusunda Musa'yı ikna etmiş olabilir. Ancak bunun sonucunda, Musa'nın dayandığı sosyal taban akıncı beylerinden ibaret kaldı.

Musa'nın gaza'ya yönelik tutumu Bedreddin'in dinlerarası bağdaştırma düşüncesiyle taban tabana zıttır. Bedreddin'in hayal ettiği düzende böyle bir yaklaşımın yer alması kesinlikle düşünülemez.

---

¹⁵ Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine 1402-1455, çev. H. İnalçık, Belleten 1943, c.7, no:27 s.573

¹⁶ Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine 1402-1455, çev. H. İnalçık, Belleten 1943, c.7, no:27 s.577

Bu gelişmelerin sonucu olarak, Bizans İmparatoru'nun, Sırp Kralı'nın ve Türk beylerinin yardımlarıyla Mehmed, kardeşine üstünlük sağlamayı başardı. Musa'yı öldürerek Osmanlı Devleti'ni tekrar birleştirdi.

iii. Mehmed

Mehmed Çelebi'nin Anadolu'lu niteliği daha baskındır. Anavut Bayezid Paşa gibi yeni ihtida etmiş kişilerin desteğine sahiptir. Gençliğinde hayatını kurtarmış olan Bayezid Paşa Mehmed Çelebi'nin gözdesiydi ve kapıkulları hizbini temsil ediyordu.¹⁷ Babasının Asya ve Avrupa'da bulunan mülkünü yeniden bir araya getirme politikası gütmüş ve dinsel ortodoksluğu sıkı sıkıya savunmuştur.

Şeyh Bedreddin İsyanı'nın ortaya çıktığı dönemdeki ve coğrafyadaki toplumun ekonomik ve sosyal yapısını ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, isyanın lideri konumundaki kişiden söz etmeye başlayabiliriz.

3. Şeyh Bedreddin'in Yaşam Öyküsü

Şeyh Bedreddin ile ilgili elimize ulaşmış olan kaynaklar hem sınırlıdır hem de tarafsız olmaktan oldukça uzaktır. Torunu Hafız Halil'in yazdığı *Menakıbnâme* Şeyhin yaşam öyküsü için temel başvuru kitabıdır. Hafız Halil bu eserini, dedesinin anısını II. Mehmed'in sarayında temize çıkarmak kaygısıyla kaleme almış olduğu için, birçok konuda nesnelliği tartışmalıdır. Şeyh hakkında yazmış olan Osmanlı vakanüvisler ise genellikle sarayın resmi görüşünü temsil ederler ve Şeyh Bedreddin'i siyasal tutkularının ve tehlikeli sapkın eğilimlerinin dürtüsüyle hareket eden bir kışkırtıcı olarak göstermeye çalışırlar. Modern kaynakların ise birçoğunda ideolojik yaklaşımlar ağır basmaktadır.¹⁸

Tarafılığını ve bir amaca yönelik olarak yazıldığını dikkate almak kaydıyla, Şeyh Bedreddin'in yaşam öyküsü hakkında en detaylı kaynak, *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin*'dir. Yazar dedesini tanımış ve eserinde anlattığı birçok olayı onun ağzından dinlemiş olduğu için birincil kaynak niteliğindedir. Bu yüzden, *Menakıbnâme*'yi esas kaynak olarak alıp diğer kaynaklarda yer alan farklılıkları belirterek Şeyh Bedreddin'in yaşam öyküsünü anlatacağız.

Menakıbnâme'ye göre, Bedreddin Mahmud, Selçuk hükümdarlarından Alaeddin soyundan Abdülaziz oğlu İsrail'in oğludur. İslam Ansiklopedisi'nde Bedreddin'in soyunun Selçuklu hanedanına bağlanması rivayeti şüphe ile karşılamakta, bazı son dönem araştırmacılarının (bk Uzunçarşılı, 1, 360 vd.; Gökyay, s. 16-18) bu rivayetin muhtemelen siyasi maksatlarla uydurulduğunu düşündükleri belirtilmektedir.¹⁹ Bedreddin'in Babası İsrail, akınlara katılan bir gazidir. Dimetoka'nın fethinde bulunmuş ve fethettikleri kalenin beyinin kızı ile evlenerek ona Melek ismini vermiştir. Bedreddin Mahmud, bu evlilikten, 1358 veya 1359 yılında, babasının kadı olarak görev yaptığı Edirne civarındaki Simavna'da doğdu. Edirne 1362 yılında fethedilince ailesi oraya yerleşti.

Bedreddin ilk öğrenimini Bursa'da ve Konya'da aldıktan sonra Suriye'ye ve ardından da Kahire'ye gitti. Dönemin önemli bilginlerinden ders aldı. Memluk Sultanı Melik Zahir Bekuk'un oğlu Ferec'in özel hocası oldu. Sultan'dan kitap yayınlamak için izin alarak eserlerini yazmaya başladı. Kahire'de bulunan Şeyh Hüseyin Ahlati ile yakınlık kurarak tasavvuf öğretisi ile tanıştı. Berkuk'un kendisine verdiği Cazibe isimli Habeş cariyeye ile evlendi. İsmail ismini verdiği oğlu dünyaya geldi. Bedreddin, Şeyh Ahlati'ye

¹⁷ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyan, İstanbul, 2011, s.95

¹⁸ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyan, İstanbul, 2011, s.40-41

¹⁹ İslam Ansiklopedisi, Bedreddin Simavi Maddesi, s.332

derviş olup, Şafî'nin türbesine kapandı. Kitaplarını Nil Nehri'ne döktü. Çektiği riyazat yüzünden hasta düştü. Şeyh Ahlatî'nin tedavisiyle sağlığına kavuştu. Bir ara Şeyh'in emriyle Tebriz'e gidip Timur'un huzurunda yapılan ilmi tartışmalarda bulundu. Timur ondan, kendisiyle kalmasını istedi. Kızı ile evlendirmeyi ve ülkesine şeyhülislam yapmayı teklif etti ama Bedreddin bunu kabul etmeyip kaçarak Kahire'ye döndü.

Şeyh Ahlatî, 1397 yılında öldü. Vasiyeti doğrultusunda Bedreddin onun postuna oturarak şeyh oldu. Ancak müridler ile yaşanan çekişmeler yüzünden Kahire'den ayrılarak Edirne'ye dönmeye karar verdi. Dönüş yolculuğu sırasında Kudüs'e Şam'a ve Halep'e uğradı. Bu şehirlerde birçok kişi kendisini karşılayıp ona biat ettiler ve kendileriyle kalmasını istediler ama o razı olmayıp yoluna devam etti. Konya'ya geldiğinde, Karamanoğlu Mehmed Bey, münkir (inkar eden) olmasına rağmen onu sarayına davet etti ve yapılan sohbetin sonucunda Şeyh'e mürid oldu. Daha sonra uğradığı Germiyan Beyi, annesiyle birlikte Şeyh'i yaya olarak karşıladı ve ona biad etti. Tire'ye geçtiği zaman Aydınolu (İzmiroğlu) Cüneyd Bey, Şeyh'i İzmir'e çağırıldı. Burada da birçok kişi kendisine mürid oldu.

İzmir'de bulunduğu sırada Sakız Adası'nın kafirlerinden de Bedreddin'e davet geldi. Arapça bilen yedi papaz, kendileri dönünceye kadar rehin olarak İzmir'de kalmak üzere Bey'in oğlunu da alıp hediyelerle İzmir'e geldiler. Bedreddin davetlerini kabul etti ama, Bey'in oğlunun rehin kalmasına gerek görmedi. Sakız Beyi gemiye kadar gelerek Bedreddin'i karşıladı. Bedreddin adada on gün kaldı ve bütün papazların gönüllerini büyüledi. Beyleri dahil birçoğu gizli olarak Müslüman oldu.

Sakız'dan Edirne'ye gitmek üzere karaya çıktıktan sonra Kütahya'ya doğru ilerledi. Domaniç belini aşınca birçok Torlak'la karşılaştı. Sohbet sırasında Kalenderiler tövbe edip Şeyh'e mürid oldular. Şeyh yoluna devam ederek, Bursa ve Gelibolu üzerinden Edirne'ye vardı. Henüz sağ olan anne ve babası ile buluştu. Babası onu sinamak için dervişlikten döndürmeye çalıştı. Dönmeyince, iki gözünden öpüp hayır dualar etti.

Bedreddin, Bursalıların daveti üzerine Anadolu'ya geçip Aydın'ı tekrar ziyaret etti. Sonra Edirne'ye dönüp yedi yıl Edirne'de kaldı. O sırada kardeşleriyle giriştiği taht kavgası sırasında Rumeli'ye hakim olarak Edirne'de hükümdarlığını ilan etmiş olan Musa Çelebi, Bedreddin'i kazaskerliğe atadı. Bu sırada Şeyh'in delaletiyle Müslüman olmuş bir müridi Edirne'ye geldi. Bu kişinin Müslüman olmayıp bir Ermeni ile evlenmiş olan kızkardeşinin kızı Hirmana, Şeyh'in oğlu İsmail ile evlendirildi.²⁰

Şeyh Bedreddin hakkında yazmış olan Osmanlı tarihçileri ve vakanüvisleri arasında, Şeyh Bedreddin'in yaşamının bu aşamaya kadar olan bölümünden söz eden yoktur. Sadece Şeyh'in çağdaşı olan İbn-i Arabşah, onun Simavne'de doğduğunu, babasının kadı olduğunu ve ilim tahsiline düşkün olduğunu, yazmıştır.²¹ Şeyh'i en acımasız şekilde suçlayan yazarlardan biri olan İdris-i Bitlisi de, "*Ulema-yı Rum miyanında (arasında) anın te'lifatı meşhur ve muteberdir*" der ve kendisinin yaradılış olarak dürüst olduğunu ifade eder.²² Ancak daha sonraki dönemde yaşamış olan Taşköprülüzade Ahmed Efendi, 1540-1560 tarihleri arasında yazmış olduğu *Şakaayik-i Nümaniye* adlı eserinde Şeyh'in yaşantısının bu bölümüne yer vermiştir. Sözü edilen eserde verilen bilgiler, *Menakıbnâme* ile tamamen uyumludur.²³

²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.205-212

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.17

²² Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.31

²³ Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.45

Yine *Menakıbnâme*'den devam edersek, Musa Çelebi'yi ortadan kaldıran Sultan Mehmed, Bedreddin'i İznik'e sürgüne gönderdi ve kendisine bin akçe maaş bağladı. Şeyh, *Teshil* isimli eserini burada tamamladı. Hacca gitmek için Padişah'dan izin istedi. Amacı, Hicaz'dan sonra Mısır'a, Şeyh Ahlati Dergahı'na gitmekti. İzin verilmeyince İznik'ten kaçarak İsfendiyar iline gitti. İbn-i Arabşah, İsfendiyar Beyi'nin yanındayken, 1416-7 yılında, kendisi ile yüzyüze görüştüğünü ve ilmini derya gibi payansız bulduğunu, *Hidaye* isimli meşhur fıkıh kitabına 1090 cevapsız sorusu bulunduğunu yazmıştır. İsfendiyar Bey Şeyh'e Kırım'a gitmesini önerdi. Şeyh onun verdiği gemi ile denize açıldı ama Frenkler deniz yollarını tutmuştu. Kaptan onu Eflak kıyılarına bıraktı. Bedreddin'in amacı yine Doğu'ya gitmekti. Ancak buna olanak bulamayınca silasına dönmeyi düşündü. *Nur ül-Kulub* adlı tefsirini tamamlamıştı. Gidip onu Sultan Mehmed'e sunmaya niyet etti. Padişahla buluşmak üzere Ağaçdenizi'ne gitti. Yolu Zağra illerine düştü. Bu arada, kadiaskerliği zamanında kendisinden iyilik görmüş insanlar ziyaretine gelip ona hediyeler sundular. Şeyh de onlara nasihatler etti ve herkes yerli yerine dağıldı. Ancak bu durum Sultan Mehmed tarafından yanlış değerlendirildi. Padişah Bedreddin'i kendi üzerine gelecek sanarak iki yüz kişi ile kapucubaşığı onu yakalamak üzere görevlendirdi. Bu kişiler Bedreddin'i yakalayıp Serez'e götürerek bir eve kapattılar.

Padişah da Düzme Mustafa'yı ortadan kaldırmak için Selanik'e gidecekken Bedreddin yüzünden Serez'e geldi. Bu arada, Börklüce Mustafa, Torlak Hü Kemal ve Aygıloğlu ayaklanmaları bastırılmıştı. Padişah, İran'dan gelmiş bir bilgin olan Munla Haydar'ı Bedreddin'in muhakeme edilmesiyle görevlendirdi. Bu kişi, Bedreddin'in faziletini anladı ve onun bırakılmasını diledi; fakat sözü geçmedi. Bedreddin'in ölümünü isteyen özellikle Bayezid Paşa ve Padişah'a hocalık eden Fahreddin idi. Şer'ile ölümüne yol bulamayınca örf ile fetva verdiler. Malı haram, kanı helal dediler. Asmaya götürmek üzere altına at çektiler. Ata binmedi; darağacına kadar yürüyerek gitti. Asıldıktan sonra, o gün ve o gece darağacında bırakıldı. Ertesi günü bir müridi kendisini darağacından alıp, yıkayıp, Eski Cami'nin yanına defnetti.²⁴

Diğer Osmanlı kaynakları, İznik sürgününden başlayarak, olayları *Menakıbnâme*'den farklı bir şekilde anlatmaktadır. Bu kaynakların *Menakıbnâme*'de anlatılan olayları nasıl verdikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Börklüce Mustafa isyanını hakkında en kapsamlı bilgi veren kaynak ise, Bizanslı tarihçi Dukas'ın yazmış olduğu '*Bizans'ın Çöküşü ve Osmanlı Türkleri Tarafından Yıkılışı*' isimli eserdir. Bu kitabında Dukas, Börklüce Mustafa'nın faaliyetlerini, propagandasını ve ayaklanmasını detaylı olarak anlattığı halde, Torlak Kemal'den ve Bedreddin'den hiç söz etmez. Osmanlı tarihçilerini Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal hakkında yazdıkları yine Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Halil bin İsmail, diğer bütün Osmanlı kaynaklarından farklı olarak *Menakıbnâme*'de Şeyh Bedreddin'in Aygıloğlu isimli bir başka halifesinden daha bahsediyor.²⁵ *Menakıbnâme*'de anlatıldığına göre o da saltanat iddiasıyla Kazova'da isyan edip başına bir sürü adam topladıysa da başarısız olmuş, yakalanıp başı kesilerek idam edilmiştir. Metinde adı geçen Kazova'nın bugün bidediğimiz Tokat'ın kazası Kazova olması, aradaki mesafe dolayısıyla pek olası görünmüyor. Gerçekten böyle bir ayaklanma olduysa, Batı Anadolu'da bir yerde bizim bugün bilmediğimiz bir başka Kazova'da olsa gerek. Bu üçüncü halifeden başka hiçbir kaynakta bahsedilmemiş olması ilginçtir.

²⁴ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.212-216

²⁵ Hafız Halil, *Menakıbnâme*, 1796

Dukas, yukarıda sözü edilen kitabında özetle şunları yazmıştır:

Karaburun'da bir Türk köylüsü çıktı. Gönüllü yoksulluğu ve her malın toplum tarafından ortak kullanılmasını öneriyordu. Alt tabakadan halkı kendi tarafına çekti. Hıristiyanlarla dostluk kurmaya çalıştı. Sakız Adası hükümet ve din görevlilerine adamlar göndererek dostluk kurdu. Sisam Adası'ndaki Turlot manastırından bir keşiş, onun her gece suyun üstünden yürüyerek yanına geldiğini ve görüşüklerini söylüyordu. Bu insanlar yekpare kumaştan bir elbiseden başka birşey giymiyorlar, baş açık dolaşıyorlardı. Saruhan Valisi Şişman bunların üzerine gitti ve yenildi. Bunun üzerine Sultan Mehmed, Aydın Valisi Ali Bey'i görevlendirdi ama Ali Bey'in bütün Aydın, Saruhan ve İonya bölgesinden topladığı askerler de köylüler tarafından perişan edildi. Ali Bey Manisa'ya kaçarak canını zor kurtardı. Bu haberi alan Sultan Mehmed on iki yaşında bulunan oğlu Murad'ı, en güvendiği adamı olan Bayezid Paşa'nın eşliğinde, Trakya ordusunun başında Mustafa'nın üzerine gönderdi. Bayezid Paşa, Anadolu'dan da asker toplayarak bölgeye geldi. Yolu üzerinde bulunan kadın, erkek, yaşlı, genç herkesi öldürerek dervişler tarafından berkitilmiş dağa kadar geldiler. Çok kanlı bir savaş oldu. Murad'ın ordusundan da birçok kayıp verildi. Sonunda Börklüce ve sağ kalan dervişleri teslim oldular ve Ayasuluğ'a getirildiler. Börklüce'ye korkunç işkenceler yaptılar ama o, yanlış inançlarından geri adım atmadı. Sonunda onu çarmıha gerip bir devenin üzerine koyarak şehirde dolaştırdılar. Müridlerini gözlerinin önünde birer birer katlettiler. Dervişler ölüme giderken "dede sultan iriş" diyorlardı. Daha sonra Giritli keşişle görüştüm. Mustafa'nın ölmediğini, Sisam'da münzevi hayat sürdürdüğünü söylüyordu. Bayezid ve Murad Lydia içlerine doğru hareket ettiler ve rastladıkları tüm münzevi Türk dervişlerini işkencelerle idam ettiler.²⁶

Börklüce İsyanı hakkında bu kadar ayrıntılı bilgi veren Dukas, maalesef, Şeyh Bedreddin'den ve Torlak Kemal'den hiç söz etmemektedir. Börklüce Mustafa ile ilgili olarak Şükrullah bin Şihabeddin'in, Osmanlı ordusunun kazandığı zafer sonrası ile ilgili ilginç bir saptaması vardır: *"la ilahe illallah deyip Muhammeden rasullullah dememekte ısrar ile mertebesi risaleti kendi şeyhlerine tahsis eden sufilerden dört bin kişi katlolundu. Muhammeden rasullullah diyenler katlolunmayıp kayd-ı hayatta bırakılmışlardır."*

Yine Osmanlı kaynaklarına dönersek, Karaburun'da bu olaylar olup biterken, Manisa bölgesinde Hü Kemal'in liderliğindeki Torlaklar'ın cengler, çenganeler ile (saz çalıp türkü söyleyerek) illerde gezip envai fesad ettikleri, (karışıklık çıkardıkları) Bayezid Paşa'nın ordusunun Torlakları dağıtıp birkaç müridi ile birlikte Hü Kemal'i astığı yazılıdır.²⁷

Osmanlı kaynaklarına göre, Börklüce Mustafa'nın yarattığı karışıklık duyulduktan sonra Bedreddin, bu işin sorumluluğunun kendisine kadar uzanacağını tahmin edip İznik'ten kaçarak İsfendiyaroğlu'na, oradan gemiye binip Eflak İli'ne, oradan Ağaçdenizi'ne gitti. Sufileri gönderip Zağra İli'nde çağrı yaptı:

Gelin, şimdiden gerü padişahlık benimdir, taht bana müsehhardır, sancak isteyen gelsün, subaşılık isteyen gelsün, elhasıl her maksudı olan gelsün. Ben şimdiden geri huruc etdim. Bu vilayette halife benim. Mustafa Aydın İli'nde huruc etdi, ol dahı benim hizmetkarumdır.²⁸

²⁶ Dukas, Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks, An Annotated Translation of "Historia Tarco—Byzantina" by Harry I Magoalias, Wayne State University, s.119-121

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.17-38

²⁸ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008, s.22

Bu çağrı, Aşıkpaşazade tarihinde verilmiştir ve diğer kaynaklarda da, aşağı yukarı aynı sözcüklerle tekrarlanır. Sözü edilmiş olan Osmanlı kaynakları, hikayenin sonunu şöyle anlatırlar:

Bu çağrı üzerine kazasker iken etrafındaki naibler, muhibler ve tımar verdikleri etrafına toplandı. Varan halk gördü ki bunun içinde hayır yok, dağıldılar. Sultan Mehmed adam gönderip bunu yakalattı, Siroz'a getirtti. Sultan, "bu adamı ne yapmak gerek" diye ulemaya sordu. Mevlana Haydar denilen bir danişmend vardı. "Kanı helal malı haramdır" dedi. Kendi dahi öyle fetva verdi. Bir dükkan önünde asıldı. Cünup müridleri alıp gömdüler. Şimdi dahi o diyarda müridleri vardır.²⁹

"Kanı helal malı haramdır" fetvası da tarihçiler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Necdet Kurdakul'a göre: Kanı helaldir, çünkü padişaha karşı çıkmıştır. İdam edilmesi gerekir. Malı haramdır, çünkü İslam dinine karşı suç işlemiştir. Malına el konularak Beyt-ül mal'e katılması caiz değildir.³⁰ Yukarıda belirttiğimiz gibi Hafız Halil, yapılan yargılama sonucunda, Şeyh Bedreddin'in İslam dinine karşı bir suç işlememiş olduğunun anlaşıldığını iddia eder. İdris-i Bitlisi ise, Sultan'ın, Bedreddin'in malını çocuklarına bağışladığını söyler.

Tarihçilerin üzerinde fikir birliğine varamadığı en önemli konulardan biri de Şeyh Bedreddin'in Rumeli'de gerçekten silahlı bir ayaklanma başlatmış olup olmadığıdır. Onun yaptığı öne sürülen, *Gelin, şimdiden gerü padişahlık benimdir(...)* sözleriyle başlayan çağrı, bir silahlı ayaklanmanın yer almış olduğuna ilişkin açık bir kanıttır ama, Bedreddin gerçekten böyle bir çağrı yapmış mıdır? Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Bedreddin'in böyle bir çağrı yapmış olduğunu Aşık Paşazade yazmış, diğer Osmanlı tarihçileri de ondan alıntı yapmışlardır. Aşık Paşazade'nin bu satırları neye dayanarak yazdığını ise bilememekteyiz. Bedreddin'in etrafına toplandığı idda edilen kişiler ile Osmanlı askerleri arasında bir silahlı mücadele yer aldığını söyleyen tarihçiler İdris-i Bitlisi ve İbn-i Arabşah'tır. Diğerleri, bir silahlı mücadeleden söz etmez.

Ahmet Yaşar Ocak, Şeyh Bedreddin'in aslında isyan etmediği, iftiraya uğradığı iddiasının tarihsel bir değeri olmadığını söyleyerek bu konuda kesin görüş belirtir.³¹ Necdet Kurdakul ise, Bedreddin'in silaha başvurmayacak bir devrimci olduğu, kurmak istediği hukuk ve adalet düzenini Sultan'a anlatmak için yanına gitmek isterken, kötü niyetli kişiler tarafından gammazlanıp mahkum edildiği kanısındadır.³²

Şeyh Bedreddin, Tanzimat Devri yazarlarınca da incelenmiş ve yorumlanmıştır. Namık Kemal, Solakzade, Ahmet Mithat Efendi, onun siyasal iktidarı değiştirmeye yönelik hareketini kıyasıya eleştirir. Mizancı Murat'ın yorumu diğerlerinden farklıdır. O, Bedreddin'in, bozuk düzene karşı eşitlikçi düşüncelerini yaymak üzere Mustafa'yı ve Kemal'i görevlendirerek Anadolu'ya göndermiş olduğunu yazmıştır.³³ Cumhuriyet döneminde ise hem yerli hem de yabancı bilim insanları ve sanatçılar Şeyh Bedreddin'e artan bir ilgi göstermiştir.

---

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıbyı, İstanbul, 2008, s.17-38

³⁰ Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.237-238

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.187

³² Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.235

³³ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varıdat, İstanbul, 2013, s.29-38

(TABLO-1) ŐEHY BEDREDDİN HAKKINDA BİLGİ VEREN VE KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİNİN SONUNA KADAR KALEME ALINMIŐ OLAN BAŞLICA OSMANLI KAYNAKLARI

ESER ADI YAZARI	Bedreddin'in doğumundan İznik sürgününe kadar olan yaŐantısı	Bedreddin'in İznik'ten kaçışı	Börklüce Mustafa ile Bedreddin arasındaki ilişki	Börklüce Mustafa isyanı
Behçet'üt-tevarih Őükruallah bin Şahabeddin (1388-1488)	0	0	0	Aydın vilayetinde ibahiyyundan biri ortaya çıkı. Bayezid Paşa üstlerine geldi. SavaŐtılar. Sufiler katledildi. La ilahe illallah dedikten sonra Muhammeden rasullullah diyenler hayatta bırakıldı. O ili, aykırı yol gidenlerin aykırı iŐlerinden ari kıldılar.
Ukudü'n Nasıha İbn-i Arabşah (1389-1451)	Simavne'de doğdu. Babası kadıdır ve ilim tahsiline düşkündür. 819'da İsfendiyar nezdinde kendisi ile görüştüm. İlmini derya gibi payansız buldum. Hidaye'ye 1090 sorusu olduğunu iŐittim.	0	0	0
AŞık Paşazade Tarihi AŞık Paşazade (1400- 1484)	0	Börklüce'nin faaliyetleri ilerleyince	Börklüce ile ittifakı vardı	Bedreddin İznik'e gidince Mustafa Karaburun'a gitti. Orada hayli mürailik etti. Aydıneli halkının çoğunu kendine döndürdü. Kendisine peygamber dedirtti. Büyük savaş yapıldı. Tarafeından hayli adam kırıldı. Börklüceyi paraladılar. O ili teftiŐ etiler. Giderilecek adamları giderdiler. Bey kullarına tımar verdiler.
Oruç Bey Tarihi 1503	0	Börklüce ile ittifak halinde olduğu için	Börklüce, Bedreddin'in has müridi ve kethüdasıdır	AŞık Paşazade gibi
Kitab-ı Cihannüma Neşri (?-1520)	0	Börklüce ile ittifak halinde olduğu için	Börklüce, Bedreddin'in has mürididir	AŞık Paşazade gibi Börklüce halkı ibahat mezhebine davet etmekteydi.
Heşt-Behişt İdris-i Bitlisi (1455-1520)	Ulema-yı Rum miyanında anın te'lifatı meşhur ve muteberdir. Yaradılış olarak dürüŐttür	Börklücenin hareketinden sorumlu tutulacağından korktuğu için	Bedreddin onu halkı davet için Aydın'a gönderdi	AŞık Paşazade gibi
Tevarih-i Al-i Osman Yazarı bilinmiyor	0	AŞık Paşazade gibi	Kethüdasıdır. İttifakları olduğu söylenir	AŞık Paşazade gibi
Tevarih-i Al-i Osman Lütfü Paşa (?-1564)	0	Kaçtı	Kethüdasıdır	AŞık Paşazade gibi
Şakaayik-i Nümaniye Taşköprülüzade Ahmed (1495-1561)	Menakıbnâme ile uyumlu bilgi	Hapisten kaçtı	Mürididir	0

ESER ADI YAZARI	Torlak Kemal Hareketi	Bedreddin'in Rumeli'deki Faaliyeti	Bedreddin'in Yakalanması	Bedreddin'in Mahkemesi ve İdamı	Bedreddin'in Etkileri
Behçet'üt-tevarih Şükrullah bin Şahabeddin (1388- 1488)	0	0	0	0	0
Ukudü'n Nasıha İbn-i Arabşah (1389-1451)	0	Padişah olmak hevesine düştü. Sultan'ın aleyhine huruc eyledi. Her tarafından birçok halkı etrafına topladı.	Sultan Mehmed ile çarptı, yenildi.	Kendi fetvasıyla, 820'de (1417-8) üryan asıldı.	0
Aşık Paşazade Tarihi Aşık Paşazade (1400-1484)	Manisa'ya gelip, Torlak Hü Kemal'i bulup, bir müridi ile birlikte astılar.	Ağaç Denizi'nde etrafa sufiler gönderip çağrı yaptı. ³⁴ Kazasker iken tımar verdikleri etrafına toplandı.	Gördüler ki bunun işinde hayır yok, tutup Serez'e, Sultan Mehmed'e getirdiler.	Mevlana Haydar'a soruldu. Kanı helal, malı haramdır dedi. Pazar içinde bir dükkanın önüne astılar. Birkaç gün sonra cünüp müridleri indirip gömdü.	0
Oruç Bey Tarihi 1503	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi	Gördüler ki bunun işinde hayır yok, dağıldılar. Sultan Mehmed 200 kişi gönderdi. Tutup getirdiler.	Mevlana Haydar'ın fetvasıyla, 820'de asıldı.	0
Kitab-ı Cihannüma Neşri (?-1520)	Birkaçyüz Torlaklar aşaklar yanında cengler çenganeler ile illerde gezip envai fesad ederlerdi. Onları dağıttılar. Torlak Hü Kemal'i birkaç müridiyle birlikte astılar.	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi Kendi dahi öyle fetva verdi.	Şimdi dahi o diyarda müridleri vardır.
Heşt-Behişt İdris-i Bitlisi (1455-1520)	Kemal Torlag, Bedreddin'in halifesidir	Çağrı yaptı. (Aşık Paşazade'nin yazdığı çağrı) Haramları helal kılmayı vaad etti. Müridleri arasında lezzet-i hayvaniyye ruhsat verdi. Memleketi onların arasında taksim edeceğini söyleyerek nefsi seven insanları etrafına topladı.	Bayezid Paşa üzerine gitti. Harb oldu. Bedreddinciler yenildi. Bedreddin kaçtı, Deliorman'a sığındı. Bayezid Paşa mürid kılığında casuslar gönderip onu yakalattı.	Mevlana Haydar Bedreddin ile tartışmaya memur edildi. Bedreddin suçunu itiraf etti. Sultan malını çocuklarına bağışladı.	Ona tabi olanlardan zındıklıkla bilinenleri öldürüldü. Doğru yola dönmek isteyenlerin imanları yeniletildi.
Tevarih-i Al-i Osman Yazarı bilinmiyor	1-2 bin Torlak, çeng-ü cegane ile illeri azdırıp yürürlerdi. Onları dağıttılar. Torlak Kemal'i birkaç müridi ile astılar.	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi	
Tevarih-i Al-i Osman Lütfü Paşa (?-1564)	Neşri gibi	Aşık Paşazade gibi	Aşık Paşazade gibi	Halil Danişmend'in fetvasıyla asıldı.	
Şakaayık-i Nümaniye Taşköprülüzade Ahmed (1495-1561)	0	Sevenleri etrafına toplandı. Bazı iftiracılar saltanat sevdasındadır dediler.	0	Mevlana Haydar'ın fetvasıyla asıldı.	Ömrü boyunca Şer-i Muhammediyeye ve İslam akidelere sadık kaldı.

³⁴ Aşık Paşazade'nin yazdığına göre, Bedreddin, Ağaçdenizindeyken şöyle bir çağrı yapmıştır: "Gelin, şimdiden gerü padişahlık benimdir, taht bana müsehhardır, sancak isteyen gelsün, subaşılık isteyen gelsün, elhasıl her maksudı olan gelsün. Ben şimdiden geri huruc etdim. Bu vilayette halife benim. Mustafa Aydın İli'nde huruc etdi, ol dahi benim hizmetkarumdır."

4. Şeyh Bedreddin Hareketinin Toplumsal Tabanı

a. Tarikat Mensupları ve Yoksul Halk

Geniş halk yığınlarını temsil eden tarikat şeyhleri önderliğinde ortaya çıkan ayaklanmalara Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Ancak, Bedreddin, bir tarikat şeyhi değildi. Babası hem akıncı hem de kadı olan bu kişi, sağlam bir medrese eğitimi aldıktan sonra kadıaskerlik gibi devletin çok önemli bir makamına tayin edilmişti. Yani, Osmanlı devletinin yönetici sınıfından biriydi. Bu yüzden Şeyh Bedreddin isyanı, geçmişteki tarikat isyanlarından farklıdır.³⁵ Bu yüzden takipçilerini tanımlamak da diğer isyanlarda olduğu kadar kolay değildir.

Şeyh Bedreddin'in Kahire'den ayrıldıktan sonra Edirne'ye gidene kadar birçok şehre uğrayıp konakladığını biliyoruz. *Menakıbnâme*'den bu merkezlerde yaşayan gruplarla bir araya gelerek onları etkilemiş ve kendine bağlamış olduğuna ilişkin ifadeler vardır.

Siyasi karışıklık sebebiyle, başta Batı Anadolu kıyılarındaki denizcilik faaliyetleri olmak üzere birçok iş sahasının düzeni bozulmuştu. Bu yüzden birçok insanın işsiz kalmış olmasının yanısıra, Timur'un yağmasından kaçan halk yığınlarının Batı Anadolu'ya ve Rumeli'ne göçleri sürmekteydi. Bu bölgelerde oluşan işsizlik ve dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik karmaşa ve toplumsal bunalım, her türlü ayaklanmaya yatkın bir ortam oluşturmuştu.³⁶

Paulikan ve Bogomil mezheplerinden halkın Batı Anadolu ve Balkanlarda yoğun olarak yaşadığından yukarıda söz etmiştik. Bu bölgelerde yaşayan Yahudiler'in de bir kısmı Bizans döneminde bu mezheplere geçmiş olduğu, Türklerin ve dolayısıyla İslamiyetin bölgeye hakim olmasıyla birlikte de yeni otoritenin dini olan Müslümanlığı kabul ettikleri bilinmektedir. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in de bu kökenden olduğu iddia edilir. Müslümanlığa geçmiş olan bu Yahudi kökenli Hıristiyanların kabul ettikleri İslamiyetin Sünni Müslümanlık olmadığı kesindir. Ahmet Yaşar Ocak, bunların Hurufi olduklarını, Şeyh Bedreddin'in de bu insanlara, Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe sempati ile bakan Hurufilik öğretisi ile yaklaştığını söyler.³⁷

Mine G. Saulnier de, Batı Anadolu'da Philadelphia (Alaşehir) merkezli Bogomil mezhebinin Balkanlar'dan Güney Fransa'daki Katharlara kadar uzanmış olduğunu vurgulayarak, aralarında bir bağlantı olduğunu iddia etmeden, Bedreddin'in müridleri ile bu mezheplerin doğuş ve gelişme yerleri ile, bu öğretilerin temel ilkeleri arasındaki benzerliklere dikkat çeker.³⁸

Şeyh Bedreddin İznik'ten kaçıp Eflak'a ulaştıktan sonra orada fazla kalmayarak Dobruca'ya gitti. Bu kentte Sarı Saltık Tekkesi vardı. XIII. yüzyılın ikinci yarısında, yarı efsane bir kişilik olan Sarı Saltık ve beraberindeki Babai hareketine mensup Kalenderi dervişleri tarafından kurulmuş olan bu tekkeyi seçişinin sebebi herhalde kendine kolayca bağlayabileceğini düşündüğü bu zümrenin desteğini almaktı.³⁹

Dolayısıyla, Şeyh Bedreddin'in Rumeli'deki isyanının da çekirdeğini, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarında olduğu gibi, yoksul halk kesimleri ve tarikat ehli oluşturmaktaydı. Ancak Şeyh Bedreddin'in taraftarları bunlarla sınırlı değildi.

³⁵ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s.245

³⁶ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s.247-248

³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.213-214

³⁸ Mine G. Saulnier, Gülün Öteki Adı, İstanbul, 1997, s.15

³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.195

b. Anadolu Beyleri

Anadolu Türk Beyliklerinin, Balkanlar'daki Hıristiyan beylerin, topraklarını kaybetmiş Hıristiyan aristokratların Osmanlı'ya karşı yapılacak her hareketi desteleyecekleri, dolayısıyla Şeyh Bedreddin'in doğal müttefikleri olduğu açıktır. Bedreddin İznik'ten kaçınca önce İsfendiyar Bey'e sığınmıştır. Bazı Anadolu beylikleri ile arasında ilişki olduğundan *Menakıbnâme*'de de bahsedilir. Bedreddin belki de onlardan askeri destek almayı umuyordu ama İsfendiyar Bey böyle bir maceraya atılmaya niyetli değildi. Bu da Novicev'in söylediği gibi padişah korkusundandı. İbn-i Arabşah, İsfendiyar'ın Osmanlı padişahına düşmanlık beslediğini ve bu yüzden Bedreddin'e yardım etmiş olduğunu söyler. Ancak bu yardım çok kısıtlı düzeyde kalmış olmalı ki Şeyh, alel acele Kastamonu'yu terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰

Şeyh Bedreddin, Kahire'den Edirne'ye yaptığı yolculuk sırasında içinden geçtiği Anadolu beyliklerinden Karamanoğlu, Germiyanoğlu ve Aydınoğlu beyleriyle yüzyüze görüşmüş olduğunu *Menakıbnâme*'de okuyoruz. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Bedreddin'in müridi olduğuna.⁴¹ Germiyanoğlu beyi Yakub Bey ise Şeyh'e büyük iltifatta bulunduğu, hatta annesiyle birlikte onu karşılamaya yayan olarak geldiğine⁴² yukarıda değinmiştik.

Karamanoğlu ve Germiyanoğlu beylerinin Şeyh'e gösterdikleri yakınlığa karşın mücadelesine herhangi bir katkıda bulduklarına ilişkin bir belge elimizde yoktur. Ancak Aydınoğlu Cüneyd Bey'e baktığımızda durum daha farklıdır. Şeyh Bedreddin'in bu kişi ile yollarının birçok defa kesiştiğini görmekteyiz. Şeyh'in Aydınoğulları Beyliği'nin topraklarında olan Tire ve İzmir'de konakladığını, buralarda özel bir coşkula karşılandığını, düşüncelerinin Anadolu'da kök salmasına yönelik ilk adımları attığını biliyoruz. *Menakıbnâme*'ye göre, İzmir kalesindeki bütün askerler, komutanlarını örnek alarak, Şeyh Bedreddin'in müridi olmayı kabul ettiler, çünkü şeyhle yüzyüze gelmeden önce onu rüyalarında görmüşlerdi.⁴³ *Menakıbnâme*'de Şeyh'in Edirne'de olduğu dönemde davet üzerine Aydıneli'ni bir kez daha ziyaret ettiği belirtilir ama bu yolculuğun gerekçesi açıklanmaz.⁴⁴

Bedreddin Edirne'de inzivaya çekildiği dönemde (1407-1411), Cüneyd, Arda Nehri üzerindeki Ohri'ye sancakbeyi olarak sürgüne gönderilmişti.⁴⁵ Şeyh Bedreddin'in kazaskerlik görevi sırasında Börklüce Mustafa'yı kethüda olarak yanına aldığını, bir süre sonra da Mustafa'nın, Şeyh'in düşüncelerini yaymak için Aydıneli'ne geldiğini biliyoruz. Michel Balivet, bu görevlendirmenin Aydınoğlu Cüneyd Bey'in onayı ile olduğu kanaatindedir.⁴⁶ Aydınoğlu Cüneyd Bey'in kişiliğine ve Osmanlı karşısında takındığı tutuma baktığımızda Balivet'in bu düşüncesi bize son derece tutarlı gelmektedir.

Şeyh Bedreddin'in Rumeli'deki isyanı ile Cüneyd Bey'in Düzmece Mustafa ile birlikte I. Mehmed'e karşı çıkışı da eş zamanlı olmuştur. Bedreddin yakalanıp Sultan'ın huzuruna getirildiğinde I. Medmed Düzmece Mustafa ile Cüneyd'in Teselya ve Selanik civarındaki hareketlerini önlemek üzere Serez'de bulunuyordu.⁴⁷

⁴⁰ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.104

⁴¹ Hafız Halil, Menakıbnâme, 1300-1319

⁴² Hafız Halil, Menakıbnâme, 1333-1336

⁴³ Hafız Halil, Menakıbnâme, 1340-1350

⁴⁴ Hafız Halil, Menakıbnâme, 1453

⁴⁵ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.75

⁴⁶ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.77

⁴⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, c 1, s.365

Sonuç olarak, başta Aydınoğlu Cüneyd Bey olmak üzere Timur'un yeniden ülkelerinin başına geçme olanağı tanıdığı Anadolu beylerinden bazılarının Şeyh Bedreddin ile hem manevi bağlarının hem de ortak çıkarlarının olduğu bir gerçektir. Ancak bunların isyana somut katkıların dikkate değer düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

c. Hıristiyan Aristokratlar

Şeyh Bedreddin'in tarafında olan Hıristiyan soylular arasında en güçlü olanı Eflak Prensi Mircea'dır. Ülkesini Osmanlı hegemonyasından korumak için bir çok savaşlar vermiş olan bu prens, Musa'dan Mustafa'ya ve Cüneyd'e kadar Osmanlının yeniden bütünleşmesini önleyecek her türlü çabayı desteklemiştir.⁴⁸ Şeyh Bedreddin, Kastamonu'yu terk ettikten sonra gittiği Eflak'ta Prens Mircea tarafından görkemli bir biçimde ve büyük bir saygıyla karşılanmıştır. İdris-i Bitlisi bu dostluğun onun sapkınlığının ve Hıristiyan inancına olan yakınlığının bir göstergesi olduğunu yazmıştır.⁴⁹

Osmanlı'nın Balkanlar'daki toprakları fethettikten sonra Hıristiyanlık dininden dönmemiş kişilere de sipahilik vermiş olduğunu biliyoruz.⁵⁰ Bu Hıristiyan sipahiler de, dinler arası bağdaştırıcılık öneren bir liderin doğal bağlaşıkları arasında kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Musa Çelebi, ödünsüz gazi siyaseti yüzünden, bütün yerli halkın yanında, Slav aristokrasisinin de muhalefetini başına bela etmişti. Buna karşın Bedreddin, dinlerin uzlaşması teorisiyle bunları müttefik olarak kazanmaya çalışıyordu.⁵¹ Osmanlı fetihleri sebebiyle topraklarını kaybeden Hıristiyan feodaller, Bedreddin'in destekçileri arasındaydı.⁵²

d. Akıncı Beyleri

Yukarıda değindiğimiz gibi, incelediğimiz dönemde, Türk soyluları ile devşirme yöneticiler arasındaki iktidar mücadelesi tüm hızıyla sürmekteydi. Bedreddin'i kazaskerliğe tayin etmiş olan Musa Çelebi de iktidar mücadelesinde akıncı beylerine dayanmıştı. Şeyh Bedreddin'in de akıncı beyleriyle, kazaskerlik döneminden kalan olumlu ilişkileri vardı.⁵³ Örneğin, kökleri Osman Gazi'nin silah arkadaşı Köse Mihal'e dayanan Mihaloğulları ailesinden Mehmed Bey Musa Çelebi'nin destekçilerindendi ve onun iktidarı döneminde beylerbeyi makamına getirilmişti. Şeyh Bedreddin, ile bu ailenin ilişkisi daha sonra da sürmüş, hatta Mehmed Bey, Şeyh Bedreddin'in isyanı sırasında bir süre tutuklu kalmış, daha sonra Düzmece Mustafa isyanı sırasında da idam edilmiştir.

Şeyh Bedreddin'in kendisinin de akıncı soyundan geldiğini göz önünde tutmak gerekir.

e. Sipahiler

Bedreddin, 1413 yılı deneylerinden, sipahilerin desteği olmadan iktidarı ele geçirmenin mümkün olamayacağını anlamış olmalıydı. Musa, sadece akıncı ve müsellemlere dayanmış ve başarısız olmuştu. Kazaskerliği sırasında tımar verdiği sipahilerin zaten kendisine şükran borcu vardı.

⁴⁸ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.75

⁴⁹ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.104

⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap, İstanbul, 2013, s.24

⁵¹ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.107

⁵² Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.215

⁵³ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.106

Şeyh Bedreddin Eflak'tan sonra Ağaçdenizi ya da Deliorman denilen bölgeye yöneldi. Gelişini eski dostlarına birdirerek taraftar toplamaya başladı. 1396 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiş olan Kuzey Bulgaristan'daki Balkan Dağları ve Tuna arasındaki bölgede iskan edilmiş Türkler ve Silistre ile Şumnu arasında kendilerine büyük emlak dağıtılmış olan akıncılarla kazaskerlik döneminden kalan olumlu ilişkileri vardı.⁵⁴ Eğer Aşıkpaşazade'ye inanacak olursak, onun Ağaçdenizi'ne geldikten sonra etrafa haberciler göndererek "sancak isteyen, subaşılık isteyen bana gelsin" diye çağrı yaptığını yukarıda belirtmiştik.⁵⁵

f. Ulema

Osmanlı Devleti'nin politikasında etkin olan sosyal sınıflardan biri de hiç şüphesiz ulema'dır. Şeyh Bedreddin de bu sınıfa olduğuna göre, ulamanın da bu olay ile ilgili tutumunu incelemek gerekir. Fıkıh ile uğraşan ve politika ile ilgisi olmayan Osmanlı Türk hukukçuları, Bedreddin'in hukuksal görüşlerindeki ileri ve yeni ilkelere karşı çıkmış olmalarına rağmen, onun eserlerinden en az yüz elli yıl süreyle yararlanmışlardır ve Bedreddin'in bu görüşleri nedeniyle idam edilmesine ilişkin bir fikir ileri sürmemişlerdir.⁵⁶ Bedreddin'i yargılayan heyette de Osmanlı Türk hukukçuları yoktur. Örneğin, Bursa kadısı Molla Fenari onun Mısır'dan medrese arkadaşıdır ve mahkemenin yapıldığı sırada Hac'ta idi. Birçok tarihçiye göre bu bir rastlantı değildi. Molla Fenari, işlerin bu noktaya geleceğini önceden tahmin edip, Bedreddin'in yargılanması sırasında uzaklarda bulunmayı seçmişti.⁵⁷

5. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal Hareketlerinin Değerlendirmesi

Börklüce Mustafa hakkında elimizdeki somut bilgileri gerçekçi olarak değerlendirdiğimizde, onun Karaburun Yarımadası'nda, işsizleri ve köylüleri etrafına toplayarak, kendi dünya görüşü doğrultusunda bir düzen kurmuş olduğunu görüyoruz. Bu düzenin, iştirakçilik ilkelerine dayandığını Dukas'ın vermiş olduğu bilgilerden anlıyoruz. Fakat anlaşılan odur ki, Börklüce Mustafa'nın, devlet erkini ele geçirmek gibi bir düşüncesi kesinlikle yoktu. Osmanlı Devleti'ni üzerine gönderdiği askeri gücü iki defa yenilgiye uğratmış olmasına rağmen bulunduğu bölgeden dışarıya çıkma girişiminde bulunmamıştır. İkinci savaşta Osmanlı askerine komuta eden Timurtaş oğlu Ali Bey, yenilgiye uğrayınca, yolunun üzerindeki İzmir'e kaçmamış, Manisa'ya kadar at sürmüştür. Herhalde elde ettiği zaferden sonra Börklüce Mustafa'nın İzmir'i ele geçirmeye kalkışmasının çok doğal olacağını düşünmüştü. Ama Börklüce Mustafa, bulunduğu bölgeden dışarı bir adım bile atmamıştır. Osmanlı'nın kendisini ve müritlerini rahat bırakmasından başka birşey istemediği açıktır. Bu yönüyle Börklüce Mustafa hareketi, bir isyandan çok bir direnişe benzemektedir.

Torlak Kemal'in hareketinin ise, Osmanlı'nın nizamı içinde farklı bir düzen kurma aşamasına kadar bile gelmediği, bir propaganda çalışması olarak kaldığı anlaşılıyor. Osmanlı tarihçilerinin sözleriyle: "cengler, çenganeler ile illerde gezip envai fesad etmekteydiler". Bayezid Paşa, Börklüce Mustafa sorununu hallettikten sonra, dönüş yolu üzerinde Torlakları dağıtıp birkaç müridi ile birlikte Hü Kemal'i asmıştır. Eğer gerçekten Aygıloğlu diye bir kişinin de isyanı söz konusu ise, o da benzer nitelikte yer almış olmalıdır.

⁵⁴ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.106

⁵⁵ Aşıkpaşazade Tarihi, Friedrich Giese yayını, Leipzig, 1929, s.81-83 (Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Bedreddin ve Manakıby, İstanbul, 2008, s.22'den alınmıştır)

⁵⁶ Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.78

⁵⁷ Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.56

Börklüce Mustafa hareketine ve diğerlerine bu açıdan baktığımızda, “kalkışma Şeyh Bedreddin’in emriyle mi başladı?” sorusu da anlamsız kalmaktadır. Savaşı başlatan Börklüce değil Osmanlı olduğuna göre, çatışmaların zamanlaması konusunda karar verici olan da Osmanlı’dır.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal’in kalkışmalarının tipik birer köylü ayaklanması olduğu açıkça görülmektedir. Torlak Kemal’in Şeyh Bedreddin ile ilişkisi, eldeki kaynaklara göre, Şeyh’in Kahire’den Edirne’ya yaptığı yolculuk sırasında Domaniç yöresinde karşılaşmış ve görüşmüş olmalarından ibarettir. Börklüce Mustafa ile Şeyh Bedreddin arasındaki ilişkinin çok daha derine gittiği bellidir ancak, Börklüce Mustafa’nın İştirakçilik konusundaki görüşlerinin ve uygulamalarının, aşağıda daha detaylı olarak değineceğimiz gibi, Şeyh Bedreddin kaynaklı olduğunu söyleyebilmemiz için elimizde yeterli kanıt yoktur. Bu konuda Börklüce Mustafa’nın kendi karar verme yetkisini kullandığını düşünmek daha gerçekçi olacaktır. Bunu yaparken de Tasavvuf’un özel mülkiyete olumsuz bakışından, Kalenderiliğin ve Bogomilizm’in paylaşımcı öğretilerinden esinlenmiş olabilir.

Börklüce Mustafa tarafından yazılmış olduğu iddia edilen Tasvirü’l-Kulub isimli bir risale Mehmet Işıktaş tarafından hazırlanıp kitap olarak yayınlanmıştır.⁵⁸ Bu eser, eğer gerçekten Börklüce Mustafa tarafından yazılmış ise, onun, Dukas’ın yazdığı gibi “sıradan bir köylü” olmadığı kabul etmek gerekir. Tasvirü’l-Kulub, yazarının tasavvuf konusundaki görüşlerine yer veren bir risale olup, Börklüce Mustafa’nın kurduğu düzen ile ilgili bir açıklama içermemektedir.

6. Şeyh Bedreddin’in Düşünce Yapısı

Şeyh Bedreddin çok yönlü bir kişiliktir. Ahmet Yaşar Ocak’a göre Şeyh Bedreddin’in dört cephesi vardır:⁵⁹

- a. Alim Bedreddin: Sünni İslam’ın Hanefilik yorumuna bağlı olmakla beraber, daha akılcı ve daha serbest düşünüp içtihad yapabilen bir bilgidir. Onun hukuk görüşü, özgürlük, bağımsız yargı ve adalet ilkeleri üzerine oturmaktadır. Teshil isimli eserinin önsözünde salt kendilerinden önce gelmiş yargıçların kararlarına ve yargılarına bağlı kalan yargıçları, tutsak yargıçlar olarak tanımlar. “Başkalarının içtiadi ile yargıya varmak haramdır” der. Ve şunları söyler:

*Bir yargıcın kararı, Ebu Hanife’nin ve İmameyn’in kararına karşıt olursa, o karar geçerli olur. Yeni bir yorumcuya dayandığı için bu böyle olmalıdır.*⁶⁰

Bu, o günkü Osmanlı hukuku için çok önemli bir çıkıştır. Yargı bağımsızlığının ilk adımı olarak düşünülebilir.

- b. Materyalist Feylesof Bedreddin: İslamın bazı temel inanç esaslarını, bu arada Ahiret ve ona bağlı kavramları tam anlamıyla akılcı, hatta bir ölçüde maddeci bir görüşle yorumlayan Bedreddin. Varidat’taki bir takım fikir ve görüşleri onun bu yönüne örnek oluşturuyor.
- c. Sufi Bedreddin: Sık sık cezbeye giren, gayba (hislerle veya akıl yoluyla bilinemeyen) ait bir takım durumlardan haberdar olduğuna, hiçbir aracı olmadan Allah’ın doğrudan

⁵⁸ Börklüce Mustafa ve Tasvirü’l-Kulub (Kaplerin Tasviri), Hazırlayan Mehmet Işıktaş, Ankara, 2015

⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.232

⁶⁰ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.52

hitabını işittiğine, ölü hayvanları diriltebildiğine inanan Bedreddin. Varidat'ta onun bu yönüne ilişkin örnekler görebiliyoruz.

- d. **İhtilalci Bedreddin:** Bozuk düzeni ve toplumsal rahatsızlıkları düzeltmek üzere siyasi iktidara talip olan Bedreddin.

Ahmet Yaşar Ocak, yukarıdaki değerlendirmeyi yaptıktan sonra, Bedreddin'in bu dört cepheli kişiliğinin, temelde biri "materyalist, akılcı", diğeri "spritüalist, mistik", iki zıt yönü birlikte barındırdığını belirtir.⁶¹

7. Şeyh Bedreddin Nasıl Bir Düzen Kurmayı Hedeflemiş Olabilir?

Ahmet Yaşar Ocak, Bedreddin'in ihtilalciliğini münhasıran onun kendisini mehdi olarak kabul etmesine bağlar.⁶² Abdülbaki Gölpınarlı da aynı görüştedir. Gölpınarlı'ya göre, Varidat'ta yer alan aşağıdaki ifade, Bedreddin'in kendisini mehdi olarak gördüğünün bir ifadesidir:⁶³

*Taha suresinde, dağları sorarlarsa sana, de ki: Rabbim onları un ufak eder, kum gibi savurur da yeryüzünde bir iniş de göremezsin, bir tümsek de denmiştir. Son zamanlarda zatın zuhuruna, tevhidin yayılacağına, tek zatın buyruk yürüteceğine, sıfatlar saltanatının kalkacağına, zamanın sahibinin tümünden tevhide mazhar olacağına, halkı da bu tevhide çağıracağına, bir inişi ve bir tümseği bulunmayan, dümdüz olan sırrına davet edeceğine, (...) işaretlerdir.*⁶⁴

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, Şeyh Bedreddin ile yakından tanışan Abdurrahman bin Ali el-Bistami isindeki bir kişinin 'Sahattu'l-Bum fi Havadis'r-Rum' (Anadolu Olaylarına Dair Baykuş Çılgılığı) isimli risalesini Bedreddin'e okutmuş ve eserde sözü geçen mehdinin Şeyh'in kendisi olduğuna onu inandırmıştır. Timur istilasının meydana getirdiği siyasi ve sosyal çöküş ortamında Şeyh Bedreddin, kendisinin mehdi olduğuna kanaat getirmiş ve onun için isyan etmiştir. Saltanat rejimi karşıtlığı, o dönem için akla gelebilecek bir düşünce değildir. Farklı dinlere ve etnik kesimlere mensup insanları bir araya getirebilen, ileri sürüldüğüne göre de eşitlikçi, iştirakçi hakça bir düzen, yani bir 'dünya cenneti' vaad eden bir hareket, tipik bir mehdici harekettir. XIII. yüzyıldaki Babai İsyanı, XVI. yüzyıldaki Şahkulu ve Şah Kalender isyanları da bu çeşit isyanlardır.⁶⁵

Şerafeddin Yaltkaya daha da ileri giderek Şeyh Bedreddin'in kendisini halka ilah olarak kabul ettirmeyi amaçladığını yazmıştır.⁶⁶

Kanımızca Şeyh Bedreddin'in kendini mehdi olarak görmesi, onun iktidarı ele geçirmesi durumunda nasıl bir düzen kuracağına ilişkin bir plan ve programının olmadığı anlamına gelmez. Akılcı yönüne vurgu yaptığımız bu kişilik, herhalde tahta oturduktan sonra olacakları Allah'a bırakmayı düşünmüyordu. Şeyh Bedreddin'in nasıl bir düzen kurmak istediği konusunda elimizde herhangi bir kaynak olmadığı gibi, onun hakkında değerlendirme ve yorum yapan yazarlar da bu konuya pek değinmemişlerdir. Onun, eşitlikçi, iştirakçi ve dinler arası bağdaştırmayı hedef alan bir yaklaşım içinde

⁶¹ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.232-233

⁶² Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.232

⁶³ Abdülbaki Gölpınarlı, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manakıby, İstanbul, 2008, s.117

⁶⁴ Şeyh Bedreddin, Varidat, v. 22b

⁶⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.198-199

⁶⁶ M. Şerafeddin Yaltkaya, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, İstanbul, 1994, s.112-113

olduğu genel kabul gören bir düşüncedir. Öncelikle bu idealleri Şeyh Bedrettin ile ilişkilendirmenin ne kadar doğru olduğunu irdelemek gerekir.

a. İştirakçilik

Börklüce Mustafa'nın kollektivist söylemi hakkındaki bilgimiz Dukas'ın aşağıdaki sözlerine dayanmaktadır:

O zamanlarda İon Körfezi civarında bulunan ve halk dilinde Stilyon (Karaburun) denilen dağlık bir ülkede sıradan bir Türk köylüsü ortaya çıktı. Stilyon, Sakız Adası'nın karşısında yer alır. Sözü edilen köylü Türklere söylevler veriyor, öğütlerde bulunuyor, ve kadınlar ayrı olmak üzere, erzak, giyecek, hayvan ve tarla gibi şeylerin tümünün toplumun ortak malı kabul edilmesini öğütlüyordu. Diyordu ki: Ben senin malını kullanabildiğim gibi sen de benim malımı aynı şekilde kullanabilirsin.⁶⁷

Bedreddin'in ideolojik sistemi konusunda toparlanabilen unsurları analiz ederken, ona mal edilen 'kollektivist' (iştirakçi) düşüncelerin yalnızca Börklüce'ye atfen dile getirildiğini, bunun da yalnızca Dukas'ın metninde yer aldığını gözden uzak bulundurmamak gerekir.⁶⁸ Dukas'ın da vermiş olduğu bilgileri başka bir kaynaktan doğrulamamız mümkün olmamıştır ama yine de, bu bilgilerin doğru olduğunu kabul etmememiz için bir sebep yoktur. Dukas kendiliğinden böyle bir söylenti çıkarmış olamaz.⁶⁹ İşte bu noktada cevap aramamız gereken soru, Börklüce Mustafa'nın iştirakçi düşüncelerinin Şeyh Bedreddin ile bir bağlantısının olup olmadığıdır.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "iştirakçilik davasını ilgilendirecek bir fikrin onun kitaplarında hiçbir izi yoktur" der. Bezmi Nüsret Kaygusuz, onun, malların zorla bölüştürülmesi değil, tasavvufun özünde olan azla yetinme yoluyla eşitliğin sağlanması fikrinde olabileceğini söyler. Şerafeddin Yalıtıkaya ise, iştirakçilik fikrinin onun eserlerinde doğrudan yer almadığını ancak Varidat'tan böyle bir görüşün çıkarılabileceğini belirtir.⁷⁰ Varidat'ta bu yönde yorumlanabilecek satırlar şunlardır:

İnsanların bir kısmı bir kısmına tapıyor; kimisi de altın ve gümüş paralara, yenecek, içilecek şeylere, yücelikleriyle övülecek şeylere ibadet ediyorlar ve Allah'a ibadet ediyoruz sanıyorlar. İnsanlar cahiliye devrinde görünen putlara taparlardı. Şimdiki zamanda da vehmettikleri putlara tapıyorlar, umarım ki Allah gerçeği meydana çıkarır da gerçek olarak Allah'a taparlardı.⁷¹

Çetin Yetkin de yukarıdaki satırları referans göstererek Şeyh Bedreddin'in insanın insana tapmasına ve zalimlerin zulmüne karşı çıktığını belirtir.⁷²

Ancak bu öğretinin tam bir kollektif üretim ve paylaşım öneren bir öğreti olduğunu söylemek zordur.⁷³ Daha ötesinin Börklüce Mustafa'nın yorumu olduğunu kabul etmek zorundayız.

⁶⁷ Dukas, Decline and Fall Of Byzantium to the Ottoman Turks, An Annotated Translation of "Historia Tarco—Byzantina" by Harry I Magoalias, Wayne State University, s. 119

⁶⁸ Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.90

⁶⁹ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.43

⁷⁰ Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.134-135

⁷¹ Şeyh Bedreddin, Varidat

⁷² Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977, s.136

⁷³ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.20

Franz Babinger, yaşadığımız zamandan geriye bakarak, 1416 yılında yaşamış ayaklanmaya komünist öğeler yüklemek zorlama bir yaklaşım gibi dursa da Batını kökenli dinsel ve siyasal hareketlerde komünist öğeleri görmenin mümkün olduğunu söyler. Babinger'e göre, bu öğeleri özellikle Karmatiler'de görmek mümkündür.⁷⁴

İbn-i Arabşah, Mısır dönüşü, Şeyh'in çevresine fukaha ve fukarayı topladığını yazıyor. Sufi tabiatlı olduğunu da ekliyor. Demek ki Şeyh, yoksuldan yana bir tutum içindedir. İbn-i Arabşah, Bedreddin ile çağdaştır. Kendisiyle görüşmüştür. Dolayısıyla verdiği bilgilerin önemi büyüktür.⁷⁵

Şeyh Bedreddin hareketinde adalet kavramının egemen olduğu, hareket süresince topraktan söz ettiği, ve kolektif bir üretime eğilimli olduğu belli olmakla birlikte, açık seçik bir düzen önerisi yoktur.⁷⁶

Bedreddin'in öğrencilerine daha adaletli bir düzenden söz ettiği bir gerçektir. Börklüce Mustafa da Bedreddin'in öğrencisidir. Ama onun tam anlamıyla bir kolektif üretim ve tüketim öneren bir söylem içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Şeyh Bedreddin'in yapıtlarından onun toplumcu bir öğretilere sahip olduğunu gösterir bir belge çıkarmamız olanaksız, ama etkilerinden bunu çıkarabiliriz.⁷⁷

b. Senkretizm (Bağdaştırmacılık)

Osmanlı Devleti'nde de, diğer bütün imparatorluklarda olduğu gibi, devletin sınırları içinde yaşayan ve devletin resmi dininden farklı dine mensup olan tebaanın, daha fazla vergi vermek koşuluyla, sessiz sedasız, kendi dininin gereklerini yerine getirmesine izin verilmekteydi. Ama, ikinci sınıf vatandaş oldukları yaşamlarının birçok alanında kendilerine hissettiriliyordu. Kendi inançlarının propagandasını yapmaları, Müslüman kadınlarla evlenmeleri yasaktı. Belirli memuriyetlere atanamıyorlar, belli semtlerde oturamıyorlar, belli vasıtalara binemiyorlar, belli yerlerden alışveriş edemiyorlardı. Belli kıyafetleri giyebilmek de sadece Müslümanlara özgü bir ayrıcalık sayılıyordu.⁷⁸

Her ne kadar Osmanlıların farklı dinlere karşı 'hoşgörü'sünü bazı tarihçilerimiz bir övünme sebebi olarak ortaya koysalar da, bu anlayışla yönetilen bir devlette toplumsal barışın sağlanamayacağı açıktır. Bugünkü anlayışla konuya baktığımızda, değişik inanç gruplarından insanların bir arada huzur içinde yaşayabilmesinin tek koşulunun laiklik olduğunu biliyoruz. Ancak Ortaçağ'da din üzerine temellendirilmemiş bir devletten değil, bir siyasi düşünceden bile söz etmek mümkün değildi.

Şeyh Bedreddin konusunda inceleme yapmış olan birçok yazar onun dinler-arası bir bağdaştırmacılığı hedeflediği sonucuna varmıştır. Hatta Doğu Alman tarihçi Ernst Werner, iki dini en geniş temel üzerinde eşitlemeyi amaçladığını, böylece yenen ile yenileni, hakim olan ile hakim olunanı ortak bir devlet ideali altında birleştirmeyi, birbirine karşı ve düşmanca duran kültürleri kaynaştırmayı düşündüğünü söyler.⁷⁹ Werner'e göre:

Hıristiyanlık'la uzlaşma Bedreddin'in öğretisinin temel direği idi. Ulemanın ve sarayın haraç ideolojisi bunu kesinlikle çözemezdi. Bu daha çok her iki toplum ve kültürün gerçek bir

⁷⁴ Franz Babinger, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Ankara, 2013, s.85

⁷⁵ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.29

⁷⁶ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.28

⁷⁷ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.46

⁷⁸ Yaşar Şahin Anıl, Şeyh Bedreddin, İstanbul, 2009, s.51

⁷⁹ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.113

sentezinin oluşturulmasına karşı bir engeldi. Her iki dinin eşdeğerliliği siyasi ayrımları yok edebilirdi. Bu eşdeğerlilik özdeş bir vergi sistemine de yol açabilirdi.⁸⁰

İrene Melikoff da Şeyh Bedreddin'in bağdaştırmacılık yönünün bulunduğu ve onun bu idealinin tasavvufun kadim geleneğine dayandığına inanlar arasındadır:

XV. yüzyılın başında Şeyh Bedreddin'in şahsiyeti üzerine temellenen dinlerüstü hareketi, XIII. yüzyıldan itibaren kurulan ve XIV. yüzyılda İbn-i Arabî'nin, Mevlana'nın Hacı Bektaş'ın ya da Türkmen Babailerin tilmizlerinin itici gücüyle genişleyen bu mistik zemin üzerine oturtmak gerekir.⁸¹

Şeyh Bedreddin üzerinde önemli etkisi olduğu bilinen İbn-i Arabi, bağdaştırmacılık konusunda ilerici görüşlere sahiptir. Osmanlı'nın Balkanlar'ı fethi sırasında sufi dervişlerin Hıristiyan halk arasında yaptığı propaganda büyük ölçüde bağdaştırmacı özellikler taşıyordu.

Anadolu'ya yerleşmiş olup, Orta Asya, göçebe ve Şaman kökenlerinden tam kopmamış olan dönemin Türk halkı, bu kökenlerden gelen evrenselcilik anlayışına zaten uzak değildi.⁸² Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu paylaşmaya başlayan işte bu yapıdaki Müslüman Türkler ile Bizanslı Hıristiyanlar birbirlerinde izole yaşamak yerine hem günlük yaşantılarında hem de dini konulardaki pratiklerinde birbirleriyle kaynaştılar. Bir anlamda, dinlerüstü bir düzende yaşamının altyapısını geliştirdiler. Mihel Baivet'e göre Şeyh Bedreddin, idealindeki dinlerüstü düzeni, böylesine bir temel üzerine kurmak için harekete geçti.⁸³

Diğer taraftan Batı Anadolu'da ve Balkanlar'da yaşayan Hıristiyan halk arasında da Heterodoks inaçlar yaygındı. V. yüzyılda bugünkü Bulgaristan topraklarında yayılan ve tüm dinsel sistemlerin bir sentezi olma iddiasındaki Mani Dini'nden kaynaklanan Bogomilizm akımı halen bölgede yaşamaktaydı. Bogomiller, İsa'nın tanrılığı, vaftiz, haç sembolizması gibi Hıristiyanlığın birçok kutsal kavramını kabul etmeyen bir gruptu. Bunların çoğu, Türk fetihlerinden sonra İslam dinine döndüler.⁸⁴

Bogomilizm inancı Maniheizm'den çıkmış ve Tuna'ya kadar Rumeli'ne yayılmış bir tarikattir. Maniheizm'in esası dualizmdir ama gayede birliğe ulaşan Gnostik bir felsefedir. Muhtemeldir ki Bedreddin'in bir din kurucu gibi vaziyet alması bundan ileri gelebilir.⁸⁵

Dinlerin birbiriyle kaynaşmasını Şeyh Bedreddin'in özel yaşantısında da gözlemlemekteyiz. Annesi, babası tarafından fethedilen kalenin komutanının kızı olan bir Hıristiyandır. Şeyhin babasıyla evlendikten sonra Müslüman olmuştur. Kendi eşi de ve daha sonra gelini de Hıristiyan kökenli olacaktır. Şeyh'in Sakız Adası'na yaptığı ziyaret sırasında tanıdığı iki Enez'li rahip Müslüman olurlar ve artık kendisinden ayrılmak istemediklerini söylerler. Şeyh de onları esas ikametgahı olan Edirne'ye davet eder. Bu iki rahipten biri ailesiyle birlikte yanına yerleşir. Rahibin bir Ermeni ile evli olan kızkardeşi dışında bütün ailesi ihtida eder. Daha sonra, ailenin İslamlaşmayan tek üyesi olan bu

⁸⁰ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.110

⁸¹ Melikoff, Hacı Bektaş'ın İlk Halifeleri ve XIV. Yüzyılda Babailerin Rolü, s. 154-156

⁸² Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s. 2

⁸³ Michel Balivet, Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s. 33

⁸⁴ Yaşar Şahin Anıl, Şeyh Bedreddin, İstanbul, 2009, s.51

⁸⁵ Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesi, 1946, s.188-189

kadının kızı, İsmail'in eşi ve *Menakıbname*'nin yazarı Hafız Halil'in annesi olacaktır.⁸⁶ Ayrıca o, Müslüman bir azınlığın Hıristiyan kitlelerle sürekli temas halinde olduğu dar-ül harbde doğmuştur.⁸⁷

Börklüce Mustafa'nın sözlerinde ve davranışlarında da güçlü bir senkretizm kendini göstermektedir:

Köylü (Börklüce Mustafa), cahil halkı bu çeşit sözleriyle kendi tarafına çektikten sonra Hıristiyanlar ile dostluk kurulmasına çalıştı. Köylünün ifadesine göre Hıristiyanların Allah'a inanmış olduğunu inkar eden her Türk, bizzat kendi dinsiz idi. Köylünün bütün fikir arkadaşları rastladıkları Hıristiyanlara dostça davranıyorlar ve onlara Cenab-ı Hak tarafından gönderilmiş gibi saygı gösteriyorlardı. Her gün Sakız Adası hükümeti ile dini görevlilere adamlar göndererek Hıristiyanlar ile uyuşmayan kimselerin kesinlikle aydınlanmış ve yüksek düzeye erişmiş kişiler olamayacağı hakkındaki düşüncesini onlara bildiriyordu. O zamanlar adada Turlot diye isimlendirilen manastırda Giritli bir keşiş yaşıyordu. Sahte rahib (Börklüce) bu keşişe saçları kesilmiş, başı açık, ayakları çıplak, tek parça bir elbise giymiş dervişlerden birini göndererek, "Ben de senin gibi nefsimi terbiye amacıyla dünyadan elimi eteğimi çekip ibadetle vakit geçiriyorum. Senin kulluk ettiğin aynı Allah'a ibadet ediyorum. Geceleri sessizce denizin dalgalarını aşarak sürekli senin yanında bulunuyorum" diye bir bildirimde bulundu. Sahte rahib tarafından kandırılan gerçek rahib, Sisam Adası'nda ikamet ettiği müddetçe köylünün kendisiyle bir inziva hayatı yaşadığını ve hergün kendisine gelerek sohbet ettiğini söylemek gibi anlamsız hareketlerde bulunuyordu. Ve benim, bu satırların yazarının huzurunda, isteğimi yerine getirerek daha başka gariblikler de anlattı.⁸⁸

Ölümünden bir süre sonra Mustafa'nın takipçileri onun aralarında yaşadığını iddia ettiler. Kendisiyle görüştüğüm Giritli keşiş de aynı inacı besliyordu. Bu konuda ne düşündüğünü sorduğum zaman Mustafa'nın ölmeyip Sisam Adası'na çıktığını ve orada münzevi yaşantısını sürdürdüğünü söyledi.⁸⁹

Franz Babinger, Georg Jacob'un çalışmasına atıfta bulunarak, Börklüce Mustafa'nın öne çıkardığı bu İslamiyet ile Hıristiyanlık arasındaki ortak değer algısının sufilik ve Hurufi inancında görülebileceğini söyler.⁹⁰

Şükrullah bin Şehabeddin, Behçetü't-Tevarih adlı eserinde şöyle diyor:

(...) ve sufiler (Börklüce Mustafa'nın takipçileri) katledildiler. Mervidir ki (rivayet edilir ki) "La ilahe illallah" deyüp "Muhammeden rasulullah" dememekte ısrar ile mertebe-i risaleti (elçilik (peygamberlik) makamını) kendi şeyhlerine tahsis eden sufilerden dört bin kişi katlolunmuştur. Bunlardan "Muhammeden rasulullah" diyenler katlolunmayıp kayd-ı hayatta bırakılmışlardır.⁹¹

⁸⁶ Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyan, İstanbul, 2011, s.73-74

⁸⁷ Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyan, İstanbul, 2011, s.38

⁸⁸ Dukas, Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks, An Annotated Translation of "Historia Tarco—Byzantina" by Harry I Magoalias, Wayne State University, s.119

⁸⁹ Dukas, Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks, An Annotated Translation of "Historia Tarco—Byzantina" by Harry I Magoalias, Wayne State University, s.120

⁹⁰ Franz Babinger, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Ankara, 2013, s.86

⁹¹ Behçetü't Tevarih, Atsız (ed.), s.60

Şükrullah, Mustafa'nın müridlerinin "Allahtan başka yoktur tapacak" deyip de "Muhammed onun elçisidir" demekten kaçınmalarını kendi müşidlerini peygamber olarak görmelerine bağlar. Bu hiç kuşkusuz doğru bir yorumdur. Ancak bunun yanısıra, Börklüce Mustafa müridlerine dinler arasındaki birleştirici unsur olan aynı tanrıya tapma olgusunu öne çıkarıp ayırıcı unsur olan farklı peygamberlere inanma olgusunu inkar etmelerini öğütlemiş olabileceğini de düşünmek gerekir.

Börklüce her fırsatta Hıristiyanlara yaklaşma istemi gösterir. Daha da ileriye giderek aynı tanrıya bağlı iki inanç sisteminin derindeki birliğini ve selamete ermek için aynı yönde birleşmeleri gerektiğini ileri sürerek, dinlerüstü anlayışa olan inancını özel ve kamusal meclislerde dile getirir. Bunu yaparken biçim ve kuralları reddederek büyük tepkilere yol açan Melametiyye yöntemlerini kullanır. İslama mensubiyetin dış görünüşlerini köktenci bir anlayışla reddeder. Örneğin, derviş külâhı takmaz, Muhammed'in resullük niteliğini yadsır. Davranışları ve düşünceleri, müşidi Bedreddin'inkiler gibi Müslüman ve Hıristiyan kaynaklarınca ortak olarak kınanır.⁹²

Hem Börklüce'ye hem de Şeyh Bedreddin'e bazı İsa peygamber benzeri özellikler yüklenmiş olması da ilginçtir. Börklüce Mustafa çarمیha gerilerek öldürülmüştür. Bedreddin idam sehпасına yürümüştür. Börklüce suyu yürüyerek geçer, Bedreddin fırtınayı durdurur.⁹³

İhtimal ki Mustafa'ya Hıristiyan dostluğunun cezasını çekmek zorunda olduğunu göstermek için çarمیha germe cezası uygulanmıştır.⁹⁴

Doğaldır ki, dinler arası bağdaştırıcılık fikrini bu derece özümsemiş bir kişinin, cihad düşüncesini ön plana çıkaran Musa Çelebi emrinde çalışmış olması bir çelişkidir. Ernst Werner, N. Filipovic'e dayanarak, Bedreddin, Musa'dan bütünüyle farklı olarak, gazi düşüncesini terk ederek, cihad fikirlerinden vazgeçtiğini söylemektedir.⁹⁵

P. Wittek, Bedreddin'in hayalinin, "bütün mezhep farklılıklarının silindiği, tasavvufi bir tanrı aşkıyla erişilen bir çeşit insanıyetçi komünizm" olduğunu söyler ve "daha Bayezit zamanında Bursalı bir vaiz kürsüde İsa'nın Muhammed'den hiç bir zaman daha küçük bir peygamber olmadığını ilana cesaret etmişti. Müminlerin bu sözler karşısında gösterdikleri iyi kabul, ruhların Hıristiyanlık'la Müslümanlığın, esasta ancak bir ve aynı din olduğunu vaaz eden bir mezhep için ne kadar hazırlıklı olduğunu gösterir"⁹⁶ diye ilave eder.

M. Tayyib Gökbilgin'e göre de "Şeyh Bedreddin Mahmud, Dobruca'da ve Muhtelif Rumeli bölgelerinde bulunduğu sıralarda muhtelif mezhepler ve etnik unsurlar arasındaki dini ve sosyal uçurumları görmüş, her şeyden evvel, hakim unsurun mensup olduğu İslam dini ile Şark Hıristiyan kilisesi arasında, diğer heterodoks mezhepleri de içine alarak, bir yakınlaşmanın ve anlaşmanın zeminini hazırlamak istemiş, bu işin hayati lüzumuna inanmıştı".⁹⁷

⁹² Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.91

⁹³ Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011, s.90-91

⁹⁴ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.103

⁹⁵ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.66

⁹⁶ Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine 1402-1455, çev. H. İnalçık, Belleten 1943, c.7, no:27 s.586-587

⁹⁷ XV-XX Yüzyıllarda Merkezi ve Güneydoğu Avrupa'da Köylü Hareketleri Konusu Hakkında, M. Tayyib Gökbilgin, Belleten 1966, c.30, no.117, s.94

M. Şerafeddin Yaltkaya da Şeyh Bedreddin'in kurmak istediği düzende bağdaştırmacılığın ön planda olduğuna inananlar arasındadır. Onun, Osmanlı diyarında yerleşik halklar arasındaki din farkını kaldıracığını, Müslüman olmayan ahalinin de yönetime eşit olarak katılacağını söyler.⁹⁸

Mustafa Akdağ'ın ise, Bedreddin'in senkretizmi konusundaki görüşü olumlu değildir:

Bazı Hıristiyanların Bedreddin için duydukları saygı ve takdir duyguları onun fikirlerini tamamen kavrayarak kendi dinlerinden vazgeçip şeyhin yeni dinini kabul etmiş olmalarına delil olmaktan çok, bu fikirlerin Müslümanlığa aykırı olması dolayısıyla esir Ortodoks Hıristiyanlığına bir yakınlaşma sezmiş olmalarına bağlamak daha akla yakın olacaktır. Aksi takdirde, sonradan adalar ve Ege Hıristiyanları arasında Şeyh Bedreddin'in fikirlerini esas alan yeni bir mezhebin türemiş olması gerekiyordu. Balkanlarda uzun yıllar varlığını sürdürmüş olan Bedreddinilerin arasında da Hıristiyanlara rastlamamaktayız.⁹⁹

c. Feodalizm-Merkeziyetçilik

Ortaçağ'da hüküm sürmüş devletlerde feodalite ile merkezi devlet arasındaki güç mücadelesi tipik bir olgu olarak yer almaktadır. Devlet merkezi ile feodaller sürekli bir çekişme içindedirler. XV. yüzyılın başındaki Osmanlı Devleti'nde de padişahların devşirme asker ve bürokrasiye dayanarak Türk soylularını yönetim erkinin dışında bırakmaya çalıştığından bölüm 2.c'de söz etmiştik. Şeyh Bedreddin'in de iktidar iddiası olduğuna göre, çekişen taraflardan birine yakın olması gerekmektedir. Şeyh Bedreddin aristokratlardan yana mıdır? Merkeziyetçilikten yana mıdır? Bu konu üzerinde yorum yapmış olan tarihçiler diğer konularda olduğundan daha fazla birbirleriyle çelişki içindedirler. Ahmet Yaşar Ocak, Bedreddin'in gazi bir aileden geldiğine de vurgu yaparak, merkeziyetçiliğe karşı yerel güçlerin, feodallerin çıkarlarını temsil eden Musa Çelebi'nin tarafını tutmuş, onun kazaskerliğini kabul etmiş, merkeziyetçilikten yana olan I. Mehmet'in padişah olması üzerine de ona isyan etmiş olduğunu söyler.¹⁰⁰ Doğan Avcioğlu, "Feodalizm karşıtı, sosyal eşitlikçi Şeyh Bedreddin ayaklanması" tabirini kullanır.¹⁰¹ P. Wittek, Musa Çelebi'nin aristokratlara kin beslediğini, aristokratlara ve yüksek memurlara dehşet saldırdığını yazmıştır.¹⁰² Vecihi Timuroğlu, Bedreddin'in sadece köylülere dayandığı fikrindedir.¹⁰³

Bu konu ile ilgili olarak cevaplanması gereken ikinci önemli soru da merkeziyetçiliğin mi aristokrasi taraftarlığının mı halkın çıkarlarına daha uygun olduğu meselesidir. Bu soruya doğru cevap verebilmek için Ortaçağ'daki toprak düzenini incelemek gerekir.

Bizans'ın tarihi boyunca merkezi devlet ile feodalite hep birbirlerine karşı güç mücadelesi içinde olmuşlardır. Anadolu'da üretim aracı olarak köle kullanılması daha VI. yüzyılda ikinci plana düşmüştü. Köle emeğine dayanan ekonominin tipik üretim şekli, aristokratların sahip olduğu *Latifundium* olarak isimlendirilen büyük çiftliklerdir. 610-641 yılları arasında hüküm sürmüş olan Bizans İmparatoru Herakleios, bu düzene karşı bir seçenek olarak *Thema* sistemini kurdu. Bu sistem şöyle işlemekteydi:

⁹⁸ M. Şerafeddin Yaltkaya, Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin, İstanbul, 1994, s.156

⁹⁹ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010, s. 246

¹⁰⁰ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.192, 197

¹⁰¹ Doğan Avcioğlu, Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap, İstanbul, 2013, s.89

¹⁰² Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine 1402-1455, çev. H. İnalçık, Belleten 1943, c.7, no:27 s.577

¹⁰³ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.48-49

Topraklar devletleştirilmiş, zorunlu ikamet etmek ve toprağı işlemek şartıyla, kullanım hakkı köylüye devredilmişti. Toprağı işleyen köylülerden vergi toplama hakkı da *Strategos* adı verilen devlet memurlarına tanınmıştı. Görüldüğü gibi bu düzen, Osmanlı tımar yapılanmasına çok benzemektedir.¹⁰⁴

Thema sistemi ile aristokratların köylü üzerindeki mutlak egemenliği kaldırılmış, köylü, işlediği toprağın mülkiyetine değilse bile kullanım hakkına sahip duruma getirilmişti. Ancak bu defa da Toplumsal konularda her zaman olduğu gibi, alınan önlemler bazı sorunlara çözüm getirmekte ancak yeni sorunları ortaya çıkarmaktaydı. Bu defa da vergi toplama hakkını elde etmiş olan *strategoslar* güçlenmeye ve Bizans'ın iç politikasında rol oynamaya başlamıştı. Bu duruma çözüm getirmek amacıyla *themaların* bölünerek daha küçük parçalara ayrılması yoluna gidildi. Bizans böylece kendine has bir sistem geliştirmiş oldu ve Ortaçağ'da Avrupa'da en önemli sosyal yapı olarak ortaya çıkan feodalizmin temeli olan aristokrasiyi tasfiye etti. Zamanın Avrupa devletleri feodalizm yönünde ilerlerken, Bizans, tercihini merkezîyetçilik yönünde kullandı. Osmanlı'nın eyalet ve sancak organizasyonunu da Bizans'ın *Thema* sisteminden esinlendi.¹⁰⁵

Büyük Selçuklu Devleti'nde babadan oğula geçen bir eyalet yöneticiliği sistemi mevcuttu ve bu eyalet yöneticileri büyük ölçüde sultandan bağımsız hareket edebilmekteydi. Bu anlamda feodalizm ağır basmaktaydı. Anadolu Selçuklu Devleti ise merkezîyetçi bir yapıya sahipti.¹⁰⁶

Köylü açısından bakıldığında, merkezîyetçiliğin, feodalizme kıyasla daha adil ve daha katlanılabilir bir düzen olduğu açıktır. Merkezîyetçi sistemde toprağın mülkiyeti devlete, tasarruf hakkı köylüye aittir. Köylü, ürününden belli oranda vergi vermekle yükümlüdür. Feodal düzende ise mülkiyeti soylu kişiye ait olan toprağı köylü ortakçı olarak işler.¹⁰⁷

Osmanlı'nın kurmuş olduğu tımar sistemi merkezîyetçi bir sistemdir ama, zaman içerisinde vergi toplamada iltizam usulünü getirerek, tımarları kapıkullarına vererek, ayanların köylünün elindeki araziye el koymasına engel olmayarak, malikanelerin yaygınlaşmasına zemin hazırlayarak, bu sistemi yozlaştırmış ve köylü üzerindeki sömürünün artmasına sebep olmuştur.

Bu bilgilerin ışığında konumuza dönersek, Şeyh Bedreddin, eğer halk için daha adil bir düzen kurulmasından yana ise, merkezîyetçi olması gerekir. Kapıkullarının devlet erkine hakim olmasına karşı olmak ise yerel aristokratlardan yana olmayı gerektirir. Hem merkezîyetçi olup hem de aristokratların tarafını tutmak bir çelişki gibi gözükmemektedir. Zaten bu bölümün ilk paragrafında bazı önemli bilim insanlarının birbiri ile çelişen beyanları na yer vermiştik. Kanımızca bu durumun bir açıklaması mevcuttur; şöyle ki:

---

¹⁰⁴ Yücel Öztürk, Tımar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi, s. 187-189

¹⁰⁵ Yücel Öztürk, Tımar-Thema Terimini Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi, s. 190

¹⁰⁶ Doğan Avcioğlu, Türklerin Tarihi 5. Kitap, İstanbul, 2015, s.2065

¹⁰⁷ Doğan Avcioğlu, Türklerin Tarihi 5. Kitap, İstanbul, 2015, s.2151

Şeyh Bedreddin'in eğer Rumeli'de isyan başlattığında “*sancak isteyen gelsün, subaşılık isteyen gelsün*” diye çağrı yaptığı doğru ise, tımar sistemine karşı değildi. Zaten kazaskerliği sırasında birçok tımar dağıtmış olduğunu da biliyoruz. Tımar sistemini değiştirmek gibi bir düşüncesi olmadığı kesindir. Demek ki merkezîyetçidir. Ancak onun merkezîyetçiliği, Sultan I. Mehmed'in taraftar olduğu gibi, devletin askeri ve sivil gücünün devşirme kölelere devredilmesi ve bu yolla padişahın tek otorite olmasına yönelik bir merkezîyetçilik olamazdı. Akla yakın olan odur ki, gazi Türk beylerinin sınırlara sürülerek güçsüzleştirildiği değil, sancakbeyliği gibi makamlara devşirmeler yerine onların getirildiği bir düzeni düşünmekteydi. Böyle bir yapılanmaya gidilmesi halinde bu köklü ailelerin aşırı güçlenmesine karşı önlem olarak, zamanında Bizans'ın da yaptığı gibi, idari birimlerin küçük tutulması şeklinde bir önlem alınabilirdi.

Şeyh Bedreddin Musa Çelebi'nin emri altında bir süre çalışmış olduğuna göre, onun düşüncelerinin Musa'nın o dönemde uyguladığı politikalar ile ne kadar uyum içinde olduğunu da sorgulamak gerekir. Musa'nın aristokratlara ve yüksek memurlara kin beslediğini, onlara dehşet saldırdığını, sosyal taban olarak sadece akıncı beylerine dayandığını yukarıda belirtmiştik. Musa'nın kin beslediği aristokratların büyük toprak ve malikane sahipleri olduğunu varsayarsak, onun bu tavrı, Bedreddin'in düşünce yapısıyla çelişmez.

8. Şeyh Bedreddin Hareketini Günümüze Yansımaları

Şeyh Bedreddin'e inananlar, o devirden günümüze kadar hep var olmuştur. Bulgaristan'da, Deliorman bölgesinde ve Trakya'da *Bedreddinlü* veya *Simaveni Taifesi* olarak adlandırılan bu topluluklar Osmanlı tarafından takibe uğramış ve haklarında insafsız fetvalar verilmiştir. XVI. yüzyılda Safevi propagandası Balkanlar'a ulaştınca Alevi zümreler Şeyh Bedreddin Kültü'nün içine dahil olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle, “Balkan Aleviliği'nin merkezinde (Bektaşiler hariç) Şeyh Bedreddin oturmaktadır.”¹⁰⁸ Bir başka deyişle, Şeyh Bedreddin'i Alevi olarak nitelendirmek mümkün değildir ama kendisi, daha sonraki yıllarda, Balkanlar'daki Alevi topluluğu onun ismini ve hatırasını benimseyeyip, inançlarının merkezine oturtmuşlardır. Günümüzdeki veya yakın geçmişteki Bedreddincilerin adetlerine ve inançlarına bakarak Şeyh Bedreddin hakkında sonuçlar çıkarmak mümkün değildir.

Bedreddin İsyanı'nın bir halk hareketi olduğu, halk kitleleri tarafından benimsenmiş olmasından bellidir. Veled İzbulak'ın Atalarsözü kitabında “*Ben de halimce Bedreddinem*” diye bir atasözü yer alır. Anlamı kitapta, *Herkesin kendine göre bir şerefi, kıymeti vardır* diye açıklanmıştır. Demek ki halk arasında Şeyh Bedreddin ismi, şeref ve kıymet sözcükleriyle özdeşleşmiştir.¹⁰⁹

9. Son Söz

Şeyh Bedreddin çok yönlü bir kişiliktir. Yaşamının bazı dönemlerinde gel-gitler yaşamış, örneğin Kahire'de iken Tasavvuf felsefesinin etkisi altına girerek kitaplarını Nil Nehri'ne atmıştır. Ancak Sünni

¹⁰⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014, s.228-229

¹⁰⁹ Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013, s.33-34

İslam fihına olan ilgisini bu aşamada terk etmemiş, İznik'te sürgünde olduğu dönemde de bu konuda eserler vermeye devam etmiştir. Varidat'ın içinde de birbiriyle çelişkili olarak nitelendirilebilecek bölümler ve düşünceler vardır. Sonuç olarak onu bir tek siyasal, ideolojik ve hatta inançsal kalıba oturtmaya çalışmak mümkün değildir. Değişik kaynaklarda yer alan bilgilerin ortak noktalarından hareketle, hiçbiri ile çelişkiye düşmeden varabileceğimiz bazı sonuçlar olabilir:

Kahire'den dönerken kendine taraftar toplama çabası içine girmiş olduğunu söyleyebiliriz. Yapmış olduğu yolculuk, basit bir eve dönüş yolculuğu olarak nitelendirilemez. Sonra Musa Çelebi'nin emrinde kazasker olarak çalışmıştır. Tek toplumsal güç olarak akıncı beylerine dayanmış ve gaza politikası gütmüş olan Musa ile, en önemli ideali dinler arası bağdaştırmacılık olan Şeyh Bedreddin'in, nasıl birlikte çalışmış oldukları, kanımca çözüm bekleyen bir bilmecedir.

Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin'in kethüdası ve müridi olduğunu söyleyebilmekteyiz. Ancak, tersini gösteren bir kanıt olmadığı için, onun Karaburun'da yürüttüğü propaganda ve kurmaya çalıştığı düzenin kendi düşüncelerine dayandığını kabul etmek daha gerçekçi olacaktır. Börklüce Mustafa'nın Osmanlı güçlerine karşı verdiği üç silahlı mücadeleyi de bir öz savunma olarak değerlendirmek gerekir.

Şeyh Bedreddin'in, Börklüce Musatafa hareketi Osmanlı Devleti'nin dikkatini çektikten sonra İznik'ten kaçıp Eflak'a ve oradan Ağaçdenizi'ne gitmesinin, Hafız Halil'in yazdığı gibi, devlete karşı isyan değil, yazdığı eseri Padişah'a sunmak amacına yönelik olma olasılığı pek akla yakın değilse de, elimizde somut kanıt olmadığı için bu hareketi, barışçıl yollardan veya zorla devlet yönetiminde söz sahibi olma amacına yönelik bir hareket olarak isimlendirelim. Devlet yönetiminde söz sahibi olması durumunda Şeyh Bedreddin'in teokratik monarşi dışında bir yönetim şeklini gündeme getirmeyeceği açıktır. O dönemde başka bir seçenek söz konusu olamazdı. Ancak Şeyh Bedreddin'in kişiliği hakkında bildiklerimizden ve yazdıklarından hareketle onun, adalet kavramını ön plana çıkaran, kapıkullarına değil Türk beylerine dayanan, büyük çiftlikler değil, küçük tımarlar şeklinde organize olmuş bir toprak mülkiyeti düzenlemesinin hakim olduğu bir düzen kurmaya çalışacağını tahmin edebiliriz.

Şeyh Bedreddin'in yapabileceği en büyük devrim, dinler arası bağdaştırmacılık alanında olabilirdi. Toprak düzeni ve devlet yapılanması ile ilgili yapabilecekleri özgün olamayacağı gibi fazla bir fark yaratması da olası görünmemektedir. Ama, Ernst Werner'in deyişiyle, "eğer Şeyh Bedreddin kazanmış olsaydı, Balkan halkları ve Türk halkı, daha sonraki yıllarda çekmiş oldukları acıları çekmeyeceklerdi."¹¹⁰

---

¹¹⁰ Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014, s.25

KAYNAKÇA

1. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi
2. Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul, YKY, 2010
3. Michel Balivet, Şeyh Bedteddin Tasavvuf ve İsyân, İstanbul, 2011
4. Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa İstanbul, 2014
5. Vecihi Timuroğlu, Simavne Kadısiöğlü Şeyh Bedreddin ve Varidat, İstanbul, 2013
6. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler XV-XVII Yüzyıllar, İstanbul, 2014
7. Bilge Umar, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşması, İstanbul, 1998
8. Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Simavna Kadısiöğlü Şeyh Bedreddin ve Manakıbı, İstanbul, 2008
9. M. Şerafeddin Yaltkaya, Simavne Kadısiöğlü Şeyh Bedreddin, İstanbul, 1994
10. Dukas, Decline and Fall Of Byzantium to the Ottoman Turks, An Annotated Translation of "Historia Tarco—Byzantina" by Harry I Magoalias, Wayne State University
11. Yaşar Şahin Anıl, Şeyh Bedreddin, İstanbul, 2009
12. Franz Babinger, Simavna Kadısiöğlü Şeyh Bedreddin, Ankara, 2014
13. Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, İstanbul, 1977
14. Melikoff, Hacı Bektaş'ın İlk Halifeleri ve XIV. Yüzyılda Babailerin Rolü
15. Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Cilt 1, İstanbul, 2009
16. Erdoğan Aydın, Osmanlı Gerçeği, İstanbul, 2007
17. Doğan Avcioğlu, Türklerin Tarihi 5. Kitap, İstanbul, 2015
18. Doğan Avcioğlu, Osmanlı'nın Düzeni, Türklerin Tarihi VI. Kitap, İstanbul, 2013
19. Mine G. Saulnier, Gülün Öteki Adı, İstanbul, 1997
20. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, İstanbul, 1970
21. İslam Ansiklopedisi, Bedreddin Simavi Maddesi, s.332
22. Börklüce Mustafa ve Tasvirrû-l Kulub (Kaplerin Tasviri), Hazırlayan Mehmet Işıқтаş, Ankara, 2015
23. Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına 1402-1453, Çev. Halil İnalçık, Belleten 1943, c.7, No:27
24. XV-XX Yüzyıllarda Merkezi ve Güneydoğu Avrupa'da Köylü Hareketleri Konusu Hakkında, M. Tayyib Gökbilgin, Belleten 1966, c.30, no.117
25. Yücel Öztürk, Tımar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi, OTAM, 31/Bahar 2012